

Pikalevi Maikal:

„Meil käve [Kostipäaväl]
1300 inõmist, mia om
mi üte päävä rekord.”

lk 2

Valgu Meel:

„Ma arva, õt kõgõ tähtsamb
asi, mis laagrilisõ' üteh saava',
omgi julgus leelotsõõri
minnä' ja üteh laulta'.”

lk 3

Tormi Piret:

„Kultuur and rahvale
välähpididsõ, kiil
seehpididsõ ilo.”

lk 10

Setomaa



Hind 2 eurot

August 2026, nr 8 (441)

Välläandmist tugõ Setomaa Kultuuriprogramm

Vahel Setomaa valla leht

„Kõgõpäält om vaia pallõ maada’.”

Vahtsõnõ ülebsootska Kala Ingrit võtt kunigriigipäävä kokko

Miktämäl 1. augustil
peet Seto Kuningriigi-
päaväl käve umbõs
7000 inõmist, mia om
rahva poolõst viimätsidõ
aestagidõ suurõp.
Ülebsootskast valit Kala
Ingrit plaan no' pallõ
maada', õt Peko näütäsi'
unõh tsihi', kohes poolõ
minnä'.

BREIDAKSI ARVED

„Täämbä tei edimätsõ tüü-
visiidi vedosnikõ kuuholõkilõ.
Ma sai tagasi kaia' kunigriigi-
päavä pääl ja no' tulõ kroonikogoga' arota', kuismuudu
edesi minnä', „kõnõl Kala In-
grit paar päivä ildaba Setomaa
lehele.

Kaieh edepoolõ uma pääl
naanu' ülebsootska aestagalõ,
pidä Ingrit väiga' tähtsäst seto
keele õgapäävast kõnõlõmist,
õt kiil eläsi' ja kogosi' joudu.

„Mi pia õgaüts peeglihe
kaema, õt midä mi tuu jaost
ar' tii. Ma eis' olõ peräst kiiora
kättesaamist inäbä seto kee-
leh kõnõlnu' ja ma arva, õt
ma mõista tuud hõste,“ üteli
ülebsootska.

Tõõnõ süämeasi om Kala In-
gritil seto näpotüü. Kuvvamuudu
saia' mano vahtsit näpotüü-
meistrit vai kuis saia' Seto-
maalõ mano vahtsit inõmisi?

„Setomaa suur murõh om, õt
meil om liisnalt veidõ inõmisi.
Üte' ja sama' inõmisiõ tegevä'
ja kõrraldasõ,“ märgõt Ingrit.
„Ülebsootska uma aamõdiga'
saa-ai inõmisi mano tuvva', a
Setomaa nättävüst suurõnda'
saa kül'.”

Ülebsootska uut huviga'
kuuhtüüd vahtsõ nuursootska
Grünbergi Mariaga'. „Mul om
väiga' hüä miil nuursoots-
kast, kiä om mullõ nii ku paa-
rilinõ,“ rõõmust Ingrit. „Mi olõ
jo kõnõlnu' ja meil om mõttit.
Mi klapi Mariaga' väiga' hõste.”

A edimält tulõ vahtsõl üle-
bsootskal võtta' aigu magamisõ
jaost, õt Peko näütäsi' tälle
unõh vahtsit tsieht ja näütäsi'
tegemisõ teid.

„Kõgõpäält tulõ pallõ maada',
nätä' und ja õigõl aol kõgõga'
pääl naada', tetä' Setomaa
viilgi' suurõbast,“ üteli Kala
Ingrit.

Tõlknü' Sarvõ Õiõ.



Timahavadsõ' Kuningriigi meistri'.

Teervaldi Reigo pilt

Vahtsõnõ ülembsootska Kala Ingrit om Seto lipulaiva kapten

Kiä' tougas takast ülembsootska paku pääl astmist?

Jalmar ülembsootskana
püürdü mu poolõ, õt Krooni-
kogo om arvanu minno kõlba-
vat. Edimält ma õs võta' tuud
tõsitsõlt. Sis saaf Jalmar video-
tervtüse Kroonikogo kuuholõ-
kilt, koh sootska' uma helüga
kitivä' minno sobivast. Tuu
pääl naksi veitskese mõtlõma.
Päätnitsa neläpäävä tulliva'
mitmõ' märgoandmisõ' luudu-
sõst, miä panniva' tõsitsõmbalt
mõtlõma. Käve sis riidi kerkoh
ja küüsse' ka esivanõmbidõ toe-
tust. Kimmä otsusõ teie puul-
pühä varra hummogult.

Kiä' ja kuis kasvativa' Sinost säändse hakkaja seto naase?

Mu vanõmba' teivä' kõõ elo
tüüd, päält riigitüü olliva' eläjä',
kinkalõ vaia haina tetä', lambit
pükä', tsiko süütä', põllu pääl
kõkkõ hindä ni müügi jaost kas-
vata'. Naksi eis' kah jo varakult
ummi pindrit pidämä ni siini-
marju müügi jaost korjama.

Pallõ aigu olli õks vanaimä ja
vanaesä man tah Kriisa taloh.
Latsõna minno hoitsõ imä
sõsar tädi Manni. Timä oll'
sündünü ilma sõrmilda', a tuulõ
kaemalda' kõva tüürabaja. Tä
ummõl' külärahvalõ rõivit, pidi
eläjit ni tekse kõik talotüü'.
Külh täl võidsõ olla' rassõ, a
elotahe oll' suur. Kaie ja imeh-
telli timä tegemisi. Jo keskkoo-
lih naksi sporti tegemä, tuu
andsõ vastutusõ tundõ ja uma
ao säädmisõ mõistmisõ.

Kuis käsitüü mano joudsõt? Miä' olli' edimädse' tüü' ja mäntsit käsitõid tennü olõt?

Mu tädi Manni ja Mehi-
koorma mamma olliva' umb-
lõja', kõõ latsõpõlvõ näi, kuis
nä' rõivit umbliva'. Eis' ma
tahtsõ kah õks tõisist erisaga-
matsi rõivit saia', naksi varakult
pruumma umblõmist. Tuu tüü
tulõ-s nii hõste vällä ku heegel-
dämine. Ku ma keskkooli ni üli-
kooli aigu spordilaagridõh olli,
sis kõgõ oll' pilonõgõl üteh ja

kõik käteräti' saiva' ilosa' pitsi'
viirde. Ku rõivas vai niit otsa
saie, sai poodist mano ostõtu.

Üte Verska sovhoosi maja
keldrih olliva' peepe', koh sis
Kõivo Anne opaš vaipu jaost
lõimõpandmist. Panni kah hine
jaost pikä lõimõ pääl ja käve
õga päiv kudamah. Sis tull' aig,
ku sai hindäle kah peepe' osta' –
tuu oll' inämbä ku 20 aastakka
tagasi. Ütel pääväl, ku olli tsillõ
pujakõsõ Timoga kotoh, kutsõ
Kõivo Anne minno vanõmbidõ
inemeste kampa, õt ma avi-
tasi' otsi' rahha käsitüümater-
jalõ jaost. Nii sündügi Verskah
käsitüüselts Kirävüü.

Sis tulliva' Käsitüü Kogo kool-
tusõ' ja seto rõividõ tegemisõ
tüüde opminõ. Kõgõ inämbä
meelus mullõ värmilitsõ pitsi
pilotaminõ, lavvakõistõga vüü
kudaminõ ja piili pääl erisaga-
mastõ kangidõ kudaminõ. Vii-
mätsel aol om nii, õt käsitüü
om kolinu kompuutrihe ja piili
taadõ jovva harvakult.

Lätt edesi lk 2

Kuningriigi vahtsõ' meistri'

- Kuninga koorike – Kuldatsäuk
- Kuningriigi pillimiis – Hiiobi Brett
- Kuninga kargusõkargaja – Ahvena Marika
- Kuninga nuur kargusõkargaja – Keerpalu Agnes
- Kuninga kasatskikargaja – Kala Kaspar
- Kuninga leeväküdsäjä – Pikalev Epp
- Rahva lemmik leeväküdsäjä – Täpsi Aivar
- Kuninga piiraguküdsäjä – Ainiku Lily
- Kuninga sõirameistri – Milinevitš Kati
- Rahva lemmik sõirameistri – Pikalev Epp
- Kuninga ollõtegiä – Täpsi Aivar
- Rahva lemmik ollõtegiä – Kallari Eve
- Kuninga taarimeistri – Sõrmusõ Paul
- Rahva lemmik taarimeistri – Sõrmusõ Paul
- Rahva lemmik veinimeistri – Linnusõ Vaino
- Kuninga hañsaajaja – Kasvandiku Hillar
- Rahva lemmik hañsaajaja – Kasvandiku Hillar
- Kuninga näpotüümeistri – Linnusõ Marje
- Näpotüü rahva lemmik – Lassi Signe
- Kuninga vägümiis – Tormi Ando Temmo
- Kimmäs seto keele kõnõlõja – Suuna Riina
- Kuninga talotüümeistri – Oleski Jaan
- Kuninga külä – Miktämäe

Nuuri meistri':

- Nuur pernaane – Kalmu Ramona
- Kafus – Juhani Orm
- Nuur pillimiis – Paloki Gerd



Seto Kostipäiv tõi tuhandit kohaligu söögi huvilisi

BREIDAKSI ARVED

Seto Kostipäiv tõi nädälivaihtusõ katõ päävä joosul talomorodõ päälle kohaligu söögi otsinguilõ tuhandit inõmisi ja mõnõhki' kodokõõgih tull perrel tunnista', õt eiski' suurõ tagavaraga' valmstõt sõir ja leevä' ostõti kipõbalt ar', ku arvada' mõistõti.

„Mul oll 90 killo saslõkki ja 90 killo lambalihha – kõik sai otsa,“ kõnõl kodokohvigu Harrõoro Hämmätüs pere-miis Pikalevi Maikal. „Väiga' pallõ sõira ja kodoleibä ostõti üteh. Meil oll 20 killo sõira tett ja sada pätsi leibä – nuu' sai' kipõlt otsa.“

Harrõoro Hämmätüs oll vallalõ puulpühä ja lõunõaol talomorol oll ku rock-kontserdi söögiala. Inõmisi tull ja tull, oodõti järekorrah, kaeti ümbretsõõri. Peremiis Maikal hoit kõrraga' kolmõ tuld, õt maa seeh kudet lammas püsisi' lämme, kartohkas lääsi' kiimä ja sannah tett viglasaslõkk lääsi-i inne taldrigu päälle joudmist külmäst.

Väläh oll lett, kost sai telli' süüki, vahtsõh tarõh oll kohvik-puut leevä, piirakidõ ja tõisi kraamõ ütehostmisõ jaost. Maja iih siäti kokko kokteile. Kokko oll aamõdih 15 inõmist.

„Meil käve 1300 inõmist, mia om mi üte päävä rekord,“ tundso hüvvämiilt Pikalevi Maikal. Näütüest 2024. aastaga Kostipäävä külälisi arv oll Harrõoroh 1150 ja mineväl aas-tagal 1050.

„Meil oll perüs põhälik tüü inne tett, õt kõik joosõsi' ilostõ, a opmisõ kotussit oll õks,“ ütël Pikalev. „Kõigist külälisist käve umbõs tuhat inõmist läbi nelä tunni joosul. Tuu pand meid õks väiga kõrdapiteh pingutamma.“

Näütüest oll meil plaanilh kütsä' külälisi inõmeh kanee-lisaikõisi, a tuu ao veifosõ peräst hõste õnnaha-as. „Üts vahtsõnõ abilinõ ütël hõste, õt päivä iseloomust musta huumoriga' marineerit virkus,“ naarahut tä.

„Kõgõ suurõbast välläkut-sõst kujonõsi anomidõ mõsk-minõ. Puhtit anomit oll kõik aig vaia. Üts anomamõskjist ütël, õt anomakuhi oll nii ku mitmõ pääga' lohe: nii ku tšuut sai järe päälle, kasvi vahtsõlt mõskmalda' anomidõ kuhi katõkõrd-

sõst,“ selet peremiis. „Mi külälisõ' olli' väiga' hüä' ja kannahligu', saisi' ilostõ järekorrah ja eiski' lasti vaihõlõ.“

Tulõ tunsta', õt kiä' joudsõ siiä' vasta õdakut, näil tull leppü', õt päämäist praati inäp olõ-õs pakku'. „Näile soovi mõistmist. Mi söögi' saava' valmist kuvvõ tunni joosul ja väiga' rassõ om arvada', õt ku pallõ tulõ söögikraami tagavarast osta'. Mi olõ õks kodokohvik,“ ütël viil Maikal.

Kokko oll Setomaal Kostipääväl 20 kodokohvut. Täpsep külälisi arvu kokkoarvaminõ viil kau, a edimäne arvaminõ näütäs, õt Setomaa söögiturismi suursündmüs läts kõrda.

Kirsi Talo pernaane Kerdti Kaidi ütles, õt suvi om kõrda lännu' ja ka' Kostipäiv. „Mi moropäält käve läbi umbõs 1200 inõmist, mia om Kirsi talo rekord,“ märke tä. „Leelokoori esinemisõ aol maha-as inõmisõ' küünü ala arki.“

Kodomajutusõga' tegeleväl Kirsi talol om pernaase sõnnu perrä aoluu rekordilõnõ aetak. „Meil põhimõttõlit-sõlt olõ-õi üttegi' vapa päivä. Kukki' soo aetak om väiga' tõine. Mi kõik aig vöörusta,“ kõnõl Kerdti Kaidi. „Jaapani om pallõ turist, Austraalast ka' ja muidogi' siseturism. Näütüest MasterChef Roman Zaštšerinski õdagusõõgil oll 65 inõmist küünü all.“

Obinitsa tiatrikohvut pidänu' Kauksi Ülle kõnõl, õt Kostipäävä tähtsüst om alahinnat. Tuu olõ-õi õnnõ päiv vai paar, ku kodokohvigu' omma' vallalõ. Tegeligult inne tuud om suur tüü, kohe om üteh haarõt päälle uma perre ka' suguselts ja sõbra'. Tuu liit inõmisi ja kogokunda.

„Kostipääväst om meil kujonõnu' mi suurperre kokkotulõk,“ ütël Kauksi Ülle. „Mi kohvik om Kostipääväl olnu' edimätsõst kõrrast päälle ja edimätsil aastagil olõ-õs majah viil vetki' seeh. Om olnu', ku pikne lüü elektril vällä ... kõikõ om ette tulnu'.“

Kogõnu' kohvigupidäjänä jaga ja mõist Kauksi Ülle kolleege meelehärmi, õt üts jago süüke saa inne päävä lõppu otsa. „Ütskõik, ku pallõ ma kurkõ hapada, ütskõik ku mitu pangitüt, kõõ tulõ nuist puudus,“ naarahut tä.

Tõlknü' Sarvõ Õiõ.



Harrõoro Hämmätüse peremiis Pikalevi Maikal kuulsa viglasaslõkiga'. Braidaksi Arvedi pilt

Vahtsõnõ ülembsootska Kala Ingrit om Seto lipulaiva kapten

Alostus lk 1

Kõik uma suurõ perre olõt ka seto rõivilõ pandnu, kuis tuu õnnahu?

Jah, mul om nelli last ni edimäلت õks huuga tei kõik tüü' eis' ja umbli ka rõiva'. No perämätsel aol olõ õks pallõ ummõlus-tõid ka Mehilasõ Margiti ja Liivago Galina mant telnü. Näütüest ku om meil Setomaal kimmäs päävüü tegija Smorodini Tatjana, sis telse tütrele mehelemineki aigu päävüü timä käest, naka-s eis' tegemä. Lihtsamba' tüü' tii eis', a telli õks vahtsit asju meistridõ mant kah.

Sul om hüä moodu- ja stiilitunnõtus nii rahvarõividõ ku muido kostüüme suhtõh. Kuis tullit indigosinidse pikki käüstega linadsõ rüü pääle?

Tuu sinine rüü sai valms mul pikäaolitsõ käsitüükooltusõ aigu. Kävemä ERM-ih seto rõivit kaemah ni näi sääل säänest rüüd, võti maati ja tei tuu perrä hinele kah. Kudasi eis' piili pääl taa peenõkõsõ kanga. Mu niit olõ-i indigoga värmit ja om aopäälle lännu helehembäst. Võinu olla' tšuut tumõ-hõmp.

Mullõ miildüse' setoainõ-litsõ' rõiva' pia samapallõ ku seto rõiva'. Kanna ja kombi-neeri nuid hüä meelega. Ku kohkil näe määndsõlgi meistril müügih midägi seto muudu kraami, sis vaia õks hinele ka osta'.

Sa olõt käsitüüsõltsi Kirävüü tegeläne. Midä Sa kannatligult opõt mi suurilt käsitüümmilt (Kõivo Anne jt)?

Ma olõ Kirävüüga 20 aastakka kuuh kasunu. Olõ olnu sääл opja, oppaja ni aamõtnik. Kõigilt naisilt om olnu midägi oppi': kannatlikkust, tüüisso, vastapidämist, erisagamatsi tehnikit, seto kiilt, tõisiga arvõstamist ja pallõ muud. Kõivo Annel olõ-s korgõt kooliharidust, a kanga man paasmitõ arvutamisõl saa-s kiäki



Ülembsootska Kala Ingrid.

Sundelli Harri pilt

timä vasta. Annel oll' tahtmist hots vai kivi seest vesi vällä pitstädä', a vanna muudu kangit kuta' ni tõisilõ opada' oll' timä suur plaan.

Suurõ Seto käsitüüraamadu veit iist ütsikist palakõisist kõvuu kaasi vaihõlõ, hirmutit, õt läät pensio-nilõ. Õnnõs viat Seto Käsitüü Koko, miä om Seto kultuuri lipulaiv ka tuuperäst, õt mi sündmuisil om inänp seto kiilt ku muial, väekalt edesi. Mändse' plaani' olõt hindäle ja kogolõ säädnu?

Käsitüü Kogoga lää õks viil edesi. Aastaga lõpuh hõikami vällä vahtsõ pikäaolitsõ käsitüükooltusõ, koh opimi nuid tegemisi, midä olõ-i viil opnu. Näütüest miihile laja säläga sark, luntmüts jm. Plaanilh om vahtsõl aastagal vällä anda' viis erisagamast seto käsitüüga kõiõdet raamadukõist.

Kuis Sul aiah kõik pindre' nii sirgõ' omma' ja pörkna' suurõ' ja vanaaolidsõ' lil-lisordi' ümbre käsitüütalo?

Kriisa talo om mu „hobitalo“. Mullõ töömeeli miildüis sõrmõkõsõ' maa sisse panda', kitsku' ja korstada'. Vanaaolitsõ' lilli' olõ jätnü nii, kuis naa' ommava' mu latsõpõlvõst päälle olnu'. Vaest õks kingtäs vahtsit häitsmit kah, miä' lõudvä' kotusõ talo man.

Miä tege Satserinnast Su hinge kodo?

Olõ sääл kasunu, koolih käunu ja sääл ommava' mu esivanõmba' tiidäolõvalt vähembält viis põlvõ inne minno elänu'. Taha-i sukugi, õt tuu piiriveerel olõv kotus tühäst jääse ja sääл inemestel ikäv om. Viä õks joudupite tuud küläseltsi, õt tetä' kõrda küläplats vai külätarõ, õt õks olõsi' pidokõisi ja tegemisi.

Midä loet puhkusõst?

Puhkus om Kriisa taloh toimõtaminõ, tuu and hingele pallo. Puhkus om ka uma perrega ilma pite reisminõ ja sääл sis kas rattidõ, joosu vai matkamisõga ilosidõ kotustõ kaeminõ ni üts-tõõsõ kullõminõ.

Midä loet võidust?

Võit om mu jaost min-kagi pikält plaanitu kõrdapite är'tegeminõ. Olku' sis tuu spordiraal, projektimaailmah, talo ehtüse man vai perre elo kõrraldamisõl.

Midä tiit viil päälle tollõ kõgõ, midä tennü olõt, ülembsootskana?

Ülembsootska aamõtih saasõ õks pallõ är tetä'. Mu jaost üts tähtsä teema om seto kiil. Olõ päält valimist õks kõrdupite inämbä kõnõlõnu. Kõnõlõ umah keeleh ka nuidõ inemestega, kinkaga varahampa kirä-keeleh kõnõli. Eiski uma' latsõ' kuulvda' nüüd inämbä seto kiilt. Olõmi nuursootska Grünbergi Mariaga kah plaannu maaha istu' ni arota', midä ütehuuh tetä'. Kimmähe kutsu kokko Kroonikogo ni kullõ, midä nimä' pidävä' tähtsäst. Plaanõ om, a kõiki tegemisi saaki-i viil vällä hõigada', mõnõ' asä' tahtva' viil läbimõt-lõmist. Mullõ meeli-i kaagutada' inne munõmist.

Kiäki suurõh Ingridi puult olõjidõ nõõrä küleh kitse, õt tä tege ja mõist kõkkõ päälle seto leelo iistlaulmisõ. Tuu oll' huvitav tähelepanõk, a mina ku aolehetõimõtaja ütle, õt päälle leelo om viil tõisi sõnakunstõ ja Ingrid om üts parembit seto keeli aolehte kaastüüde kiro-tajit. Looda õkka numbrõhe saia' luukõsõ ülembsootska tegemisist ja ma usu, õt ku Ingrid aastak om ülembsootska olnu, tege kokkovõttõ leelovormih ka är', opivõimõlinõ nigu tä om. Õnnõ ja edenemist!

KAUKSI ÜLLE

Petsere Eesti koolih anti väiga' kõrdapiteh haridust. Vilistlasõ' pei' Kalatsuvah kokkotulõkit

Hulga Petsere Eesti kooli lõpõ-taiji pidi 25. juulil Setomaa Turismitaloh kooli kokkotulõ-kit, õt tunda' hüvvämiilt kokko-saamisõst ja samah olla' kurva-linõ uma kooli saatusõ peräst.

Kalatsuva küllä oll puulpühätsel pääväl sõitnu' edimätsi andmidõ perrä 86 koolilõpõtajat, a aigu piteh tulti mano ja peräst oll jo 97. „Inäbä ku muido,“ ütël Petsere Eesti koolih kõik 11 üldharidusõ aastakka opnu' Tammo Eha. „Inne, ku kokkotulõkit Petsereh kõrraldõdi, olli' nuu' õga viie aastaga takast, a ku sinnä' inäp saa-as, sis no' õgal aastagal.“

Tammo kõnõl, õt külähkaugi' Petserehe naksi' harvõbast jäämä jo inne koroonapandee-miat ja sõa päalenakkamist, mia läbikaumisõ perüs kinni käänd.

Tammo Eha om pikäaolinõ tunnustõt pedagoog, oppas parhilla' Võro Kreutzwaldi koolih eesti kiilt ja kirändüst. Umal aol



Petseri Eesti kooli kokkotulõkulõ Setomaa Turismitaloh tull' timahava vilistlasi inäbä ku muido. Braidaksi Arvedi pilt

Petserest Eestimaalõ ülikuuli tullõh oll timä sõnnu perrä levinü' eksiarvamus, õt Petsere kooli lõpõtanu' mõistva' eesti kiilt halvastõ.

„Tegeligult anti Petsere Eesti koolih väiga' hüvvä haridust,“ tulõt Tammo miilde. „Ülikoolih arvati, õt sääл om eesti kiil

alla kaunu, a tegeligult olõ-õs.“

Petsere Eesti kuul tüüt Eesti kooliprogrammi perrä ja sääл saad haridus olõ-õs tõistsagamanõ tuust, midä anti tooao Eesti NSVh. Ka' koolivorm oll latsil samasääne ku koolilatsil Eestih. Ku midägi' Petsere kooliaost vällä nõsta', sis ollõh

Eesti ja Vinnemaa vaihõl, suhtuti sääл Tammo sõnnu perrä verevõpropagandahe pallõ üts-kõiksõbalt ku Eestih.

„Eestih surbuti kommunist-ligust noorõst nakkama pallõ tugõvabalt päälle ku Petsereh. Sääл võoda-as tuud nii tõõmõli. Võroh oll tuu pallõ hullup,“ tulõtas Tammo Eha miilde.

Petsere Eesti kuul om aastagast 1913 ja tuu oll kooni' 2004/2005. oppõaestagani' ainumas üldhariduslik keskkool Vinnemaal, koh kõiki oppõainit opati eesti keeleh. 2005/2006. oppõaestagast sai kooli oppõ-keelest vinne kiil. 2009. aastagal sai kooli nimest Petsere Lingvistilinõ Gümnaasium.

„Kõgõst om kaõhõ. Kooli' hääse', a õt Petsere niimuudu ar' hääs, tuust om väiga' kaõhõ,“ ütël Tammo Eha.

BREIDAKSI ARVED

Tõlknü' Sarvõ Õiõ.

Leelolaagri 10 – leelo helises!

Ku leelolaagrit alostusõh tegemä naati, sis oll' nigu õks ka alalhoitlikkõ helüsit, õt õnnõ imäpiimäga ja vanaimä käest vai perreh saat õigõtt leelot oppi'. A perrit, koh mõistmist, tahtmist ja aigu leelot edesi anda', olõki-i nii pallo, ku Setomaa kuulsusõ põhal paistus. Inemisi, kiä' Setomaalt kiudutõt, liina opma lännü', vai muialõ kodo ehitänü', no süä leelolaulu poolõ kisk, om hulga. Kүүsümi iistvidäjält **Valgu Meelelt**, kuis timä algatõt leelolaagri 10 aastat om loonu' ja leelotanu'.

KAUKSI ÜLLE

Määne oll' Su hindä leelokogõmus inne laagri kõrraldamist?

Ma olõ leelo seeh üles kasunu'. Mu esä Sarvõ Heno ja imä Sarvõ Kadi lauliva' Tartoh Hellero koorih ja ma olli kõik aig näidega kooriproomih üteh. Ku ma olli 7-aastaganõ, sös hõigaš Orasõ Janika Hellero latsõ' kokko laulma ja meil sai uma koor Väike Hellero. Ku ma olli kümneaaastaganõ, sös naksi jo killõt ütlemä. Mälehtë, õt Sarvõ Vaike väiga kit' mu killõt ja tuust ma sai kimmüst ja julgust viil mano.

Kuis leelolaagri alost'
Edimäne leelolaagri oll' 2015. aastagal, Lummo Kati saandal sünnüaastagapääväl. Laagri perämädsel pääväl sai Lummo Kati kodotalo mano mälestüs-kivi. Samal aastagal oll' valmis saanu' Nedsäjä külämäja, sös oll' hüä lauljit vasta võtta'. A meil olõ-s viil kaivogi küläplat-sil, Toomas vei kõik vii kotost kanistridõga platsilõ. Kümne aastakaga om kõrraldus õks õga kõrraga parõmbast ja laagrilisi ja kõrraldaja elo mugavam-bast lännü'. Edimädselh laag-rih oll' 30 naist, 6 miist ja 13 last. Mi olõ õks kümne aastakaga kõvastõ kasunu', soo aas-tak oll' 50 naist, 16 miist ja 50 last. Üteh kõrraldajidõga oll' kokko 130 inemist leelotamah. Tuust om õnnõ hüä miil.

Kuis tuu märgo tull' Mille ette võtsõt?

Mul oll' tuul aol suur leelo-nälg. Olõ-s umma koori, a väiga tahtsõ laulta'. Laulu-kõrdi oll' veifost jäänü' vai ku oll' laulminõ, sös õnnõ paarist tunnist kokkosaaminõ. Leelo taht aigo, saa-i hüvvä tunnõt sisse, ku õnnõ kõrrast kokko tulla'. Vanastõ olli' ka pulma' kol' päivä. Kolmõ pääväga jov-vat peräle nii süame ku hin-gega ja leelo saa umatsõmbast. Täambätsel pääväl olõ-i inämb tuud kotust, koh kolmi päivä saa kulatada', viisi päivä vee-rätädä'. Kõigil om kõik aig kipõ.

A laagri mõtõh tull' mul unõh, hummogu tulli üles ja tiidse, õt tulõ tetä' leelolaagri ja uma külä lauluimä Lummo Kati nimega. Tuu kõik oll' Lummo Kati saan-dal sünnüaastagal, tiia-i, kas Kati eis' tollõ mõttõ mullõ päähä pand' vai kost taa tull'.

Kiä tugõsi? Kuis tugõsi?
Kõgõ suurõmb tugi om umast üläst Toomasõst. Kõik nõo' kümme kõrda olõmi kuuh sood laagrit tennü'. Timä kõrraldas kõik olmõ ja platsi ar' ja ma' kõrralda sisu, oppaja', osalõja' ja raha poolõ. Viimäts'e' aas-tagä' omma' joba puja' Maru ja Mõtus ka kõrraldamisõ man abist. Rätsepä Triin om olnu' laagri alostusõst pääle kam-

bah, alostusõs söögitegemi-sõga, a viimäts'e' aastaga' muu kõrraldusõga. Kats viimäst aas-takka om mul olnu' nuur abili-nõ Tarrosõ Triinu-Liis. Tuust om mul kõgõ suurõmb hüä miil ja suur tugi. Triinu-Liis om väiga tark ja virk, timmä tulõ Setomaal väiga hoita'. Säänd-sit nuuri om hörõhöhe! Suur osa laagrist om ka süük, ku kõtt om täüs, sös om miil hüä ja hüä laulta'. Laagrih saa maitsa' seto vanaimmi muudu süüki ja oppi' ka kostikultuuri. Kats aastakka omma' süämega süvvä' tennü' Siimetsa Moonika ja Metsiku Kadri, näil oll' ka virk abilinõ Prii Liina. Suur abi om ka raha-linõ tugi Setomaa vallalt, Kul-tuurkapitalilt ja Rahvakultuuri Keskusõlt.

Kuis on laagri mõotanü Nedsäjä küllä?

Väiko-Nedsäjä külärahvas om leelolaagri hõste umast võtnu'. Nä uutva' õga aastak sood aigo, ku külä om laulu täüs. Olõ-i ütteri halva sõnna saanu' külärahvalt laagri kot-silõ. Tuu om rõõm ja auasi, ku opitarõ om ka su moro pääl. Mõtsa Margus üteli, õt näil sai eski vahtsõnõ kuur opitarõ jaost ehitedü ja sool aastagal säädvä' pererahvaga hinnäst laagri aost hoovi pääle puid laduma, selle õt leelo jo avit' tüüd tetä'. Itse Urmet om kõik nõo' kümme kõrda uma' ussõ' laagrilõ vallahõ hoitnu' ja mito kõrda tervele laagrirahvalõ sanna kütnü'. Sadurovi Priidu moro pääl saami telgi' pistü panda', aida all laulta' ja küüni all rahvarõivit sälgä säädä'. Kõik külälatsõ' ja noorõmba' külä-eläniku' omma' vast joba laag-rih käinu'. Nii om meil uma küläpidodõl ka tuu tavalinõ, õt naatas laulma ja julõtas leelo-tsõõri tulla'.

Mis om laagrilisist edesi saanu'?

Mitmõ' omma' laagrist löüdnü' hindäle leelopargi, koh laulta'. Om tekkünü' kimmäs leelolaagri kogokund, ku kohki kokko saa, sös naatas kuuh laulma. Ma arva, õt kõgõ täht-sämb asi, mis laagrilisõ' üteh saava', omgi julgus leelotsõõri minnä' ja üteh laulta'.

Ku pallo opilaisi ja oppajit om läbi käunu'?

Mõista-i imp kokko lukõ'. Õga kõrd om nuid, kiä' omma' edimäst kõrda, a om ka nuid (näütises Grünbergi Maria), kiä om piä õga kõrd laagrih olnu'. Kokko ma arva', õt vast 400 inemist om küll 10 aastaga joosul laagrist läbi käunu'. Edimädsel laagrist pääle omma' olnu' oppajast Orasõ Janika ja Kalkuni Andreas ni latsiga om kamandanu' Hörna Aare. Õgal aastagal om olnu' vanõmbit leelonaisi oppamah – Hainsoo Minna, Linnu Helvi, Ledjanova Aino, Kuremäe Anni, Sarvõ Öio,



Leelolaagri rahvas.

Grünbergi Maria pildi'



Oppaja' Palolilli Mari, Orasõ Janika ja Valgu Meel.

Heliste Leida, Tsopatalo Helju, Kapteni Maime, Hao Paali ja tõeõsõ' leelomõistja'. A hüä' vahtsõ' oppaja' omma' ka pääle kasunu', soo aastak olli' laagrih oppajast Keerpalu Marika, Palolilli Mari ja Vaidla Kaarli. Õks tuu om murõh, õt vanno oppajit jääs veidebäst. Tuu om suur rik-kus, õt mi saa viil näidega üteh laulta' ja leelo kotsilõ küssü'.

Kuis sündü Lummo Kati leelokuur?

2019. aastagal oll' leelopäiv ja Vabarna Jane kirotas mullõ, õt kas leelolaagri rahvast võinu' ka üte koori kokko panda'. Mullõ tuu mõtõh miildü ja nii ma kirodi laagri osalõjillõ, õt kiä tahasi' leelopääväl laulma tulla'. No ja kümme naist kiro-tas vasta ja nii ta saigi. Kuna oll' laagri koor, sös sai nimest Lummo Kati leelopark. Peräst leelopäivä oll' tunnõh, õt tahasi' edesi ka üteh laulta', ja nii mi jäigi kuuh käuma.

Mis om olulinõ leelolaagri man?

Laagrih om olulinõ, õt noorõ' ja vana', tiidläse' ja laulja' omma' kuuh ja opva' kõik üts-tõõsõlt. Olulinõ om, õt kõik huvilisõ' saava' tulla' leelot opma, eski ku viil umma kuuri olõ-i. Tuu om väiga tähtsä, õt laagrih om võimalus saia' kõü-mädetü seto kultuuriga ja ummi juuriga, om turvalinõ ruum, koh pruumi' ja küssü'. Õgah laagrih om olnu' inemisi, kiä' edimäst kõrda pandva' uma vanaimä rõiva' sälgä. Tuu om väiga eri-line ja illoš hetk. Leelo and jul-gusõ ja mõttõ rõivit kanda'.

Kas latsilõ om eräoppus?

Latsil omma' laagrih uma' tegemise'. Latsilõ om kõgõ tähtsämb oppus, õt nä kuuldva' ja nägevä' ummi vanõmbit laul-mah ja opmah. Mi piät eis' lat-silõ iihkujost olõma, õga muido latsist lauljit saa-i. Vanastõ oll' ka nii, õt kiäki õs oppa' latsi, a nä kasvi' laulu seeh ja õks saiva' selgest. Laagrih latsõ' mängvä' laulumänga, saava' Hörna Aarega mõtsah kävvu', soo aastak opsõva', kuis drooni iist hinnäst ar kækki', näil oll' aarõtõjaht ja paila polmmisõ'. Marika ja Kaarliga saiva' leelo-tamist ka pruumi' ja Too-maga karmoškamängu. Lat-silõ väiga miildüs soo laagri. Mu uma' latsõ' omma' laagriga üles kasunu' ja eiski teisme-lisõ' puja' uutva' õga suvi laag-rit ja omma' no' jo esi lauljast kasunu'.

Ku mitu kõrda piät laagrih käuma, õt saia' seto lauluga otsa pääle?

Ku inne üldse olõ-i leelo seeh olnu', sös üte kõrraga viil sel-geest saa-i. Tõsõl kõrral nakas jo parõmbahõ minemä ja kolma-dal kõrral vast teküs julgus eis' iist üldä'.

Kuis keelega om? Ku tähtis om seto keele mõistminõ lauluimäst saamisõl?

Ma tiiaiki-i, kas täambädsel pääväl inämb kiäki lauluimäst saa. Lauluimä' ellivä' tõsõl aol, näil oll' tõnõ keskkund ümbre. Leelo oll' näil kõik aig üteh. Ku mõistat veidkese sõnno tetä' kotusõ pääl, õga soo viil laulu-imäst tii-i. Lauluimä om tuu,



Leelolaagri kõrraldaja' Valgu Meel ja Tarrosõ Triinu-Liis juubelitorti vallahõ lõikamah.

kiä mõtlõs ka regivärsih, kin-kalõ laulukiiil ja leelo poesia omma' umatsõ'. Keele mõist-minõ om leelo man väiga tähtsä, õks piät mõistma, ku tahat ummi sõnno üldä'. A harõ-tama saa naada' ka vanno sõn-noga. Leelo om regilaul ja tuu jaost, õt hüäst sõnalisõst saia', piät väiga hõste regivärsi süs-teemi mõistma. Vanastõ om ka uma' laulu' tett nii, õt kasutat vanno sõnno, midä olõt umalt imält vai tõisilt naisilt kuuldnu'. Nõo omma' leelo vormeli', miä' omma' väiga tähtsä' leelo pus-letükü', minkast laulu' kokko pandas. Näütises „Sedä aigo mi ammu oodi, ammu oodi, kavva kaie“ vai „sullõ anna ma suurõ teno, tuhat anna ma aifumma!“. Nõid olõ-i vaja õgal üteli vällä mõtõlda', soo om leelo kiil, midä saa ar oppi'. Ku om pääh sato vormelit, sös saa jo õgast asast laulta'. Soo omgi sõno-lisõst olõmisõ kunst, õt kuis vanno sõnnoga umma vahtsõt mõtõht edesi anda' ja veidkese umalt puult viil vahtsõt sõnno mano ka panda'.

Kuis külä ja loodus ja kesk-kond tugõ leelolaagrit?

Külä ja loodus andva' pallo mano. Väiko-Nedsäjä om väiga illoš vanaaolinõ tänavkülä. Saa müüdä küläulitsat kulatada', talotarrih ja aida all laulta', hobõsõ' juuskva' vällä pääl ja saa laulta' nii, õt mõts müä vasta. Leelo om uma õigõ kotusõ pääl ja nii tulõ laul ka parõm-bahõ vällä. Vanõmba' naase' viil mälehtëse', kuis Nedsäjäh lau-lõti, tarõpalgi' ja vanõmba' puu' ka kimmähe viil mälehtëse'.

Tarrosõ Triinu-Liis (24), peri Navigõ külast

Mis om olulinõ leelolaagri man?

Leelolaagri man om tähtsä, õt olõs inemisi, kiä' periselt tahtva' leelot oppi' ni tuud mõistmist umma ello tuvva'. Ja nuu', kiä' omma' leelolaagrih ar' kaunu', õt näid õks olõs nätä' ni kuulda' mõnõ koorikõsõga vai pido pääl leelotamah.

Ku mitu kõrda piät laagrih käuma, õt saia' seto lauluga otsa pääle?

Laagrih käumisõst õnnõ avi-ta-i, õt leelo tävveste selgest saasi'. Laagrih opatas, kuis leelo võisi' teooriah kävvu', ni saa laulta' ka õdagu kirmaski pääl. Uma' sõna' ni helü tulõ õks pikä ao ni pruummisõga.

Määne om olnu' ahhaa-elämüs?

Mullõ om jäänü' miilde ja lännü' hinge nõo' kõrra', ku inemisõ' nakasõ' umavaihhõl lauldõh kõnõlõma ni dialoogi pidämä. Tuu om muu jaost ehe ni peris.

Kuis tõisilõ soovitat laagrit?

Laagrihe soovita tulla' tuu peräst, õt siih saa tutvas tõisi laululisi inemisiga vai setokõi-siga, kinkõga elost ni esivanõ-bidõst kõnõlda'.

Mis tege leelolaagri erilidses?

Leelo opmisõ ni laulmisõ mano käu terve setokõisi elo. Ku opit leelotama, sös opit ka tõisi asju kultuuri kotsilõ – kuis kõnõldas umavaihhõl, kuis hin-näst rõivilõ säädä', kuis pito alosta', määndse' omma' söög'i. Leelolaagrih kävvõh saa tiid-minõ setokõisist pallo laemb.

Kas leelo jääs elämä?

Leelo jääs elämä, a no sõna' muutusõ' ja tuu tiidminõ vannu sõnno kotsilõ. Vanõmba' sõna' läävä' hilläkeiste inemistõl ar' meelet ni vahtsõ' tulõva' pääle. Vanno laulõ õks jäiäs laulma, ku naa' omma' jo üles kirotoit. Umatett laulõ või jäia' vähämbäst ja tulõva' vahtsõ' sõna' ni vormeli' pääle.

Lätt edesi lk 11.

Valgõ juun Võro- ja Setomaa kottal

12. juulil oll Tarto Jaani ker-koh vestival „Klaaspärlimäng“ ja säääl oll ka’ seto leelokoori Siidisõsarõ ja kammerkoori Collegium Musicale ütime kontsert. Vestival tekk kumarusõ Kaplinski Jaanilõ, kinkõ sündümisöst om müüdä 85 aastakka ja kinkõ kiriväh loomõtüh olli’ Eesti väiko’ keele’ väiga’ tähtsä kotusõ pääl.

Kontserdil sai kuulda’ Kaplinski Jaani puja Lille Märt-Matisõ uudisteost, minkõ luudust ülistäv ainõstik ja teksti’ tugõnõsi’ Jaani võrokeelitsele luulõkogomigulõ „Mõtsa ja tagasi“. Collegium Musicale esitet teost tävvend leelokuur Siidisõsarõ uma rahvalaula ja pillimänguga’ nii, õt tekkü katõkõnõh võro ja seto keele vaihõl. Tuu katõkõnõh oll võimas ja kandva. Vislapuumafast tordi pääl oll võro peritoluga’ kunstnik Navitrolla, kiä’ ettekandõst mõtotõtuna kand jov-

vulitsi pintsliõmmõhtõga’ kontserdi joosul värmipalaja pääle mustidsõ maa ja taiva, minkõ tagapõhal valgõl joo-nõl kas sõlõkõsõ’ tandsva’ vai karedatsõõri’ hüürduse’. (Tuu jutujupi kirot Siidisõsarõ lii-gõh Vahviku Marja.)

Üts suur ütime luuminõ oll mi kontsert. Seto leelo helisi ku mantra, mia õks ja jäl’ tõi kul-lõja parhillatsõ kooriloomingu mant tagasi juuri mano, kost teos om alostusõ saanu’. Tuuhu aigu, koh tegüsä’ sõnasäädjä’ panni’ õgapäävõtse’ tegemisõ’ helulistõ värsivormi, minkõ ütidsel kõrdamisõl pühitseti elokibõnit, mäntse’ olli’ täüs töid ja tegemisi, hüvvämiilt ja murõht. Mi olõ liigahtõt, õt mi sai säntseh ettevõtmisõh olla’, ja kindlahe jääs tuu mi esine-misi riah helmenä pilisemmä.

KALLAS JANA MARIA

Tõlknu’ Sarvõ Õio.



Siidisõsarõ „Klaaspärlimängul“.

Eräkogo pilt

Siidisõsarõ Leigo järvemuusiga festivalil

Juulikuu viimätsel suvõpää-väl oll Siidisõsarõ leelokooril haruldanõ võimalus laulta’ Leigo järvemuusiga festivalil. Maagilitsõl järvel sai laval olla’ kuuh lauljidõga’ Eestist, Lätist, Rootsist, Soomõst ja Ukrainast.

Kontserdiõdagu edimäne puol „Kuue Maa Lugu“ oll kultuuriperändilinõ muusigalinõ rännäk, koh õga riigi laulukuur laul umah keeleh, publik sai kuulda’ traditsioonilisi helüsit. Siidisõsarõ lauluhelü tõi kul-lõjani kol’ laulu: „Elämi mere veere päällä“, „Kuldne noorik“ ja „Tätäkene“.

Õdak kulmineeru helilooja Liigi Marianna ja lavastaja Kasterpalu Margusõ kontsert-lavastusõga’ „Raua kutsumine“,

minkõ alopunktist oll Tormisõ Veljo teos „Raua needmine“. Leigo luudusligust amhvitiarist mi tulli alla kaejido ette ja järvelava pääle. Pääle meid tulli’ vällämaa koori’, kedä mi võti vasta tervtüisi ja lehtvamisiga’, kutsõh näid ütidshe lauluroomi.

Tuli ja maa, õhk ja vesi – regi-laulu rütmih sai kurjus laulõt helgest. Ku õdak järve kottalõ tull, sis läühähtü laulumaagia tulõst nii kalda ku vii pääl.

Lauluvägi om võimas vai-mujoud ja tuu maagia pugõsi nii esinejido ku kullõjido süä-mehe.

VAHVIKU MARJA

Tõlknu’ Sarvõ Õio.

Kannõl om olnu pill, mia om õks joudnu seto laulu sisse – lajalt omma’ tuntu’ laulusõna’: „pill oll helle pedäjäne, kannõl kummõ kadajanõ“.

NASSARI ELVI

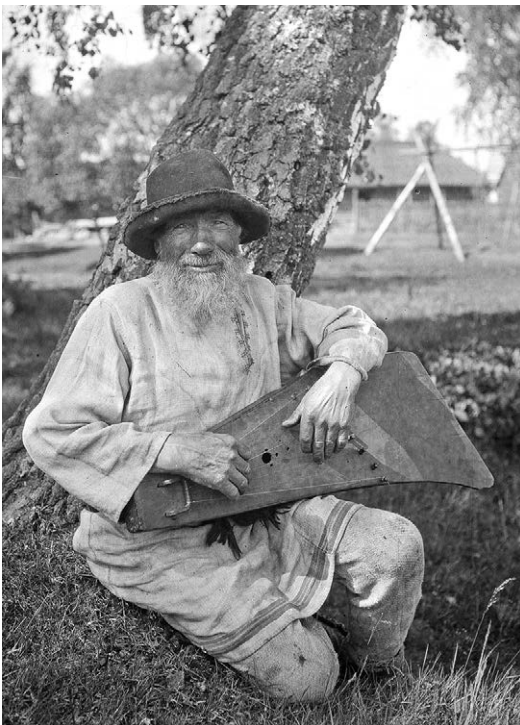
Kannõl om mustinõ pill ja Setomaal om tuud mängit eis-muudu – osa kiili katõtas mangu aigu sõrmiga kinni, tõõsõ’ lüv-väse’ helisemmä. Sääne vaeldaminõ käve kipõstõ. Eesti keeli üldäs säänest muudu mäng-mist katmistehnika. Kandlõpilli mängti kirmaskidõl kargusõst, a vanast võidsõ hillõkõisõ helüga kannõld mängi’ ka kadonu val-vamisõ man.

Rahvapille uurja Igor Tõnu-rist om kirotanu, õt setodõ labaga kannõl oll’ veiga üttemuudu Pihkva- ja Novgoroodi-maal tuntu gusli-pilliga, midä mängti kah tandsust. Tõnurist kirot, õt seto’ mänge’ kandlõ pääl kah kerigukellä mangu. 19. aastasaa lõpuh vai 20. aastasaa algusõh naati vähäste kiiliga kandlõ asõmõl mängmä suurõmbidõ kandlidõga, midä eestläse’ kutsõ’ küläkandlõ’ (simbli’). Säändsel kandlõl oll’ joba hulga kiili, oll’ ka mito passikiilt, minkõga sai mano torõhõmpa porduunahellü. 1892. aastal sündünü Ivan Kal-las kõnõli Tõnuristilõ, õt timä kandlõl om 8 porduunakiilt tuu jaost, õt nuu’ teesi’ hellü suurõmbast.

Kandlõ valmstaminõ

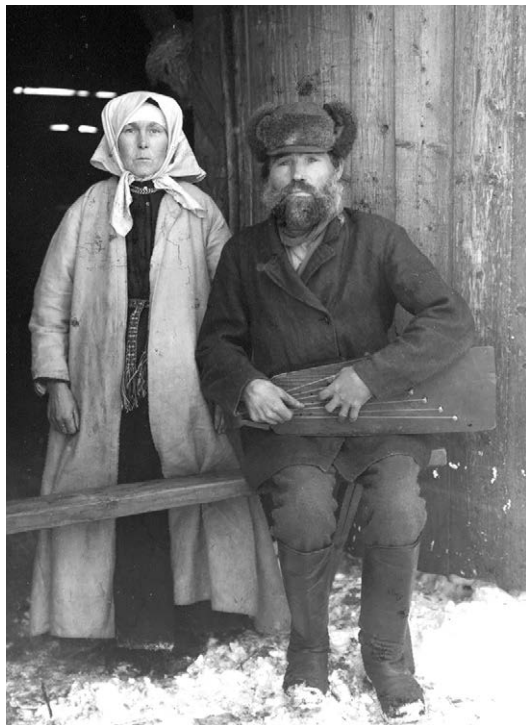
Inäbüiste tetti kandlit lõh-musõ-, pähnä-, lepä- vai raag-paiu puust. Kõlbas ka pedäja-oss, a kõost joht tetä-äs. Ülti, õt kõiv anna-ai hellü. Kandlõ kere kaibõti seest tühäst ja jäteti külge pikemb laba, helühand. Kandlõ keskpaika, keelte ala oll’ pant eräle lavvakõnõ, muido oll’ kannõl kõik ütest tüküst tett. Kõlalavva sisse oll’ lõigat mito väigõkõist avaut, helümulku. Koolioppaja Lumistõ Leho om 1941. a ülest märknü, õt kand-lõkeele’ nuu’ olli’ kimmütedü’ jämehidõ nakluga, naglapää’ olli’ ar viilidü’.

Üts vana 6 keelega kannõl om alalõ Eesti Rahva Muuseumih (ERM A 291:76), tuu tõi Seto-maalt muuseumi rahvaluu-lõtiidläne Kallas Oskar 1894. aastal. Kannõl om hüä pikä-kene, 57 sendimeetrit pikk, ja laembast kotusõst 20 ni kitsam-bast 9 sendimeetrit lağa. Sügä-vüst (paksust) om 8 sendimeetrit. Päälmakse lavva seeh om 15 väigõkõist helümulku. Pilli muuseumilõ korjaja Kallas om



Hilibi Ankki mäng kannõld, 1914.

Pildistanü Armas Otto Väisänen, Soomõ rahvusmuuseumi kogo



Kandlõmängja Linnasaare Miitra, 1922.

Pildistanü Kristjan Lausing, ERMi kogo pilt

Seto kandlist I

mano kirotanu Setomaalt pai-gapäält koat tiidmist: van-nul kandlil oll’ 6, 7, 8, 10 vai 12 vasist kiilt; paar tükkü nuist teie’ kõkõ sügävampä hellü, ülti „pass“; vil olli’ keele’, mia’ olli’ „torrõ“ ja torõhõmba; hele-hembä helüga keele’ ülti „killõ“ ja kilõhõmp.

Kujo poolõst olli’ kandlõ’ kolmonulgalitsõ’ vai puulkandilitsõ’ – üts ots oll’ liuhka lõi-gat. Mängja poolõ oll’ alomanõ (lühemb) kül. Muuseumõ varakambridõhe om joudnu’ mitmit kandlit, minkõl kiili inämb olõ-õi alalõ, a paistusõ’ vällä ilosa kujo ja kaunstui-siga. Inämbüiste kaibõti-lõi-gati kiri päälmäse otsa, sinnä’, koh keelte kintüs ar’ lõppi. Üte 19. aastasaa vana kandlõ (ERM A 291:75) helühanna pääle om lõigat risti-piuta peeñokõsõ’ joonõkõsõ’, vällä näkküs tuu tsuut nigu kruutlikanõ kiri.

Kandliilõ lõigat helümulgu’ olli’ lõigat kah kõrdapite – keskpaika suurõmb, ümbre-tsõõri väikõmba’. Radaja külä erämuuseumih olõ nännü üt-te Saarõ Ivvani valmstõt 36-kee-lelist kandlõpilli, minkõ laemba otsa keskpaika om lõigat suur süämekujolinõ helümulk.

**Jakob Hurt
seto kandlõst**

Jakob Hurt uma raamatuh „Über die Pleskauer Esten oder die sogenannten Setukesen“,

mia kõnõlõs setodõst ja anti vällä 1904. aastal, om kirotanu, õt seto rahvas tege kiiga’ inämbüiste eis’, a lõõdsapilli’, mia’ omma’ vabrikih tettü’, ost raha iist. Kõkõ laembalt tuntu ja hin-nat pill setodõl oll’ Hurda arva-tõh kannõl. Tuu oll’ pühä pill, midä arvati olõvat Jumala luud. Kandlõ’ kaibõti kadajapuust, kuna kadajat peeti pühäst, õt kadajamafool omma’ otsah riskõsõ’. Hurt kirot, õt rahva-laulah ülti kandlõ kotsilõ illoõ Essu pill, tuu tähendäs jumala-pill. Kuna kannõl om pühä, sis olõ-õs kandlõga pillimäng kee-let ka kõkõ pühämbäl aol – liha-võõtõpaastu aigu, sis ku muu mängminõ, laulminõ ja kar-

gaminõ oll’ ar’ keelet. Kannõld mängõ’ vanal aol õnnõ mehe’.

Hurt kirotas, õt vanal aol kaibõti kandlõpilli kadajapuu pakust, pääle panti mulkõga helüplaat ja plaadi pääle kim-mütedi 5–9 inemisõ hiussist kokkokeerotõt kiilt, illatsõm-bal aol panti vasidsõ’ vai teräs-keele’. Kandlit kaibõti val-mist ka vaahtõra- vai jalajapa-kust. Hurt märke ar’ tuudki, õt 20. aastasaa algusõh tetti joba moodulitsõmbit ohkõkõis-tõst lavvust kandlit (tsitri-pilli muudu), minkõl oll’ kiili joba inämbä. Tsäältsüvä küläh näkk tä 21 keelega kannõld.

Jutt lätt edesi järgmätseh leheh.

Üts illoõ kandlõlaul

Naka mii-ks kannõld
mängimähe.

Mia om vaja kandõlõlõ?
Laudu vaja kandõlõlõ.
Kost sai laudu kandõlõlõ?
Vana lõvi lõvvaluista,
säält sai laudu kandõlõlõ.
Kost sai pulkõ kandõlõlõ?
Vana haugi hammastõsta.
Kost sai luuka kandõlõlõ?
Hellä näio hiussista.
Kost sai mängjät kandõlõlõ?
Umast virvest velekesest.
Kost sai tandsjat kandõlõlõ?
Uma kallist kabokõsõst.
Kost sai lauljat kandõlõlõ?
Uma virve velenaaest,
uma kulla kodonaaest.

ERA II 190, 612/3 (24) < Setumaa, Satseri v., Vasmäe k. < Vilo v., Pokoldova k. - A. Tammeorg < Anastasia Gusev (s. Muru), 47 a. (1938)

Kutsu kokko kõõ umadsõ,
aja kokko arma hõimu.
Sis mii’ kulla kul’ätõlõ,
sis mii’ virve veerätele.
Kutsu viil kokko külä velõ,
külä näio’ noorõkõsõ’.
Kannõl meil olõ-õi joht
kadajanõ,
olõ-õi pilli pedäjäne.
Kannõl ommõ meil kullanõ,
keele’ pääl õks hõbõhõtsõ.
Aitümma mii velele,
katsi teno kallilõ,
kia meele kannõld mäng,
kallis meele kannõld kakk.
Saa meil kallis karada,
virvekeisil veerätellä’.

Lehte tegevä’:

Toimõtaja Kauksi Ülle,
tel 5656 9079, e-post: kauksiyille@gmail.com
Toimõtaja (lisaleht Vahtsõt Vallah) Braidaksi Arved,
tel 518 9658, e-post: arved.breidaks@setomaa.ee

Keeletoimõtaja Palmi Silvi

Seto keele tõlkja Sarvõ Õio

Külesäädmine Lööpri Priit

Välläandja: Setomaa Liit

Setomaa kolleegium: Alumäe Helen, Kauksi Ülle, Laaneotsa Annela, Matvei Arvi, Sarvõ Õio, Leima Aarne, Kruusamäe Meelike, Jüriõõ Vello, Järvelilli Rein, Leima Evelin, Mustimetsa Indrek.

Trükjä: Printall AS

Lehe ilumist tugõ Setomaa Kultuuriprogramm ja lisalehte Vahtsõt Vallah Setomaa vald.

KAASTÜÜ’ saata’: kauksiyille@gmail.com

vai Setomaa aoleht, Obinitas külä, 65301, Võro maakund.

SETOMAA VALLA UUDISÕ’ saata’: arved.breidaks@setomaa.ee

Tähtaig õga kuu 12. kuupäiv.

Lehe telminõ ja reklaam: tel 5627 3889, info@setoinstituut.ee

Virumaa nuur pereh unõht hinnäst Setomaalõ

Suvitsõl aol müüdä Setomaad sõitminõ või väigagi’ hõlp-sahe kujonõda’ pallõ pikebäst seigelüsest, ku edimält oll plaan. Säänestmuudu juhtugi’ juuli kolmadal nädäläl Vers-kah puhanu’ noorõ perrega’, kiä’ „unõhti“ hindä Setomaalõ pikebäst aost.

„Mi võti siih majutusõ katõst üüst, a tuust om eishindäst saanu’ nelli üüd,“ kõnõl perre-imä Mülleri Anni. „Mi tii-is sää-nestmuudu, õt mi kau ütte pää-väga’ kõik kotusõ’ ruttu läbi. Mi võti rahulitsõlt, õt saasi’ kaia’, latsilõ näüdädä’ ja kõnõlda.“

Mülleri’ tulli’ Setomaalõ



Mülleri pereh Verskah puhka-mah: (kurakätt) Anni, Martin, Ats-Johannes ja Juss-Martin.

Breidaksi Arvedi pilt

perrereisilõ Lääne-Virumaalt. Imä Anni, esä Martin ja latsõ’ Ats-Johannes ja Juss-Martin. „Ma näütsi latsilõ siih hindä

kaut ratu,“ kõnõl Mülleri Anni. Poiskõsõ’ käve’ siih viimäte kolmõ aestaga iist, ku nä olli’ viil väiga’ väigõkõsõ’. No’ oll paras aig kavvu’ jäl’ nuid ratu, midä ma’ näide iäh käve.“

Annil om Verskaga’ varra-bast aost kõüdüs. „Mu vanaimä ja imä tei’ siih, parhillatsõh Põhalaagrih, vinnekeelitsilõ oppajilõ eesti keele kursuisi,“ kõnõl tä. „Mi elli siih suurõh, uhkõh vereväh majah ja ma lainssi lootskit vällä.“

Peräst, ku laagri’ läbi sai’, sis mi käve suvitamah Lobotka küläh kodomajutusõh. „Ma näütsi latsilõ siih kõik ette,

õt näile tulõs soo pisik sisse,“ naarahut Anni. A kaeti üle ka’ Rääptsüvä, Treski lava ja kauti Säitsmemäe pääl.

Mia sis poiskõisilõ Seto-maalt miilde jäi? Ats-Johan-nes ja Juss-Martin ütli’ ku üttest suust, õt siih om pallõ viikogo-sit. „Õgal puol saat oio’...“ üteli üts. „... ja kalla püüdä,“ tävvend esä Martin.

„Hüä om tuu, õt kooli takah om sääne staadion,“ kitt Anni. „Tuu om väiga’ hüä! Maal piat nuuri hoitma!“

BREIDAKSI ARVED

Tõlknu’ Sarvõ Õio.



Väike-Rõsna tsässona remonti vedanud Marika Saar usub, et uus värv fassaadil peab vastu paar aastakümnet. Foto: Arved Breidaks

„Midagi tuli ette võtta.“

Külarahvas tegi Väike-Rõsna tässonale rõõmsa remondi

Tee pealt vaevu märgatav Anna tsässon Väike-Rõsna külas sai 7. augustil tähistatavaks nimipühaku päevaks peale uue katuse ning rõõmsalt kollase värvi, mis lubab pühakoda vähemalt paar kümnendit muretult kasutada.

ARVED BREIDAKS

„Eelmise aasta annepäeval oli juba selgelt näha, et midagi peab ette võtma,“ rääkis tsässona remonti vedanud Marika Saar. „Tegelikult oli juba varem näha, et katus on kehvast seisust

ja vajab remonti.“

Vallavalitsuse ja külarahva koostöös vahetati mullu sügisel välja tsässona katus. Tänavu suvel värviti pühakoda rõõmsalt kollaseks. „Vald toetas ehitusmaterjalide ja katuse juures plekitöödega, aga muidu perekonnaga tegime,“ sõnas Saar.



Väike-Rõsna tsässon on tõenäoliselt rajatud 18. või 19. sajandil. Ümberehitus tehti 1990ndatel.

Tsässon asub kunagisel Väike-Rõsna kalmistul. „Tsässonad kuuluvad vallale, aga vald ei jõuaks neid ise korda teha, sellepärast on koostöö kogukonnaga väga tähtis,“ lisas Saar.

Tsässon on pühitsetud pühale Annale, neitsi Maarja emale. Nimipühaku päev on 7. august.

Foto: erakogu

Lüübnitsas algas kauaoodatud veetaristu rajamine

Lüübnitsas algas juulis joogiveepuhasti ja veetorustiku ehitamine, mis lõpetab külaelanikke pikki aastaid vaevanud joogivee nappuse ning võimaldab küla arengus ühele arenguetapile joone alla tõmmata.

„Lüübnitsa küla jaoks tähendab see seda, et paljud inimesed saavad paremad elutingimused,“ ütles külaelanik Urmas Sarja. „Paljud kaevud on kas tühjad, vett napib või siis polegi inimestel kaevu ja tuuakse vett naabri juurest.“

Pealegi on salvkaevude vesi Sarja sõnul paraku sellise kvaliteediga, et keetmata seda juua ei tohigi. Sestap võimaldab alanud joogiveepuhasti ja veetorustiku rajamine pöörata Lüübnitsa elus ette uue lehekülje.

AS Emajõe Veevärk tellitud tööd käivitust sel nädalal ning tellimust täidab Wesico Project OÜ. Kokku rajatakse Lüübnitsas ligi kaks kilomeetrit torustikke, joogiveepuhasti, mis tagab liitumisvõimaluse 75 elanikule.

Tööd on kavas lõpetada märtsi lõpuks.

Projekti toetatakse Euroopa ühtekuuluvuspoliitika fondide vahenditest. Projekti koostööpartneriks on AS Emajõe Veevärk ning projekti kaasrahastab Setomaa vallavalitsus, projekti tegevuste otsesed kasusaajad on Setomaa valla elanikud. Tööde maksumus on 481 592 eurot.

Sarja sõnul algas asjaajamine Lüübnitsasse puhta joogiveesüsteemi rajamiseks kaheksa üheksa aastat tagasi. Tollal külarahvas seadis viidud küsitluses tõstis inimesed üles kolm peamist kitsaskohta. „Kõigepealt turvakaamerad, puhas joogivesi ja mustkate teedele,“ loetles Sarja.

Kaamerad on külas üles saadud ja teegi mustkatte all. Joogiveemure lahendamine osutus kolmest kitsaskohast kõige aeganõudvamaks. „Kümmet aastat päris ei läinud,“ tõdes Sarja.

ARVED BREIDAKS



Kokku rajatakse Lüübnitsas ligi kaks kilomeetrit torustikke.

Foto: Arved Breidaks

Obinitsas arutati Balti kaitsevööndi arenguid

Kaitseinvesteeringute keskuse (RKIK) peadirektor Elmar Vaher arutas 3. augustil Obinitsas toimunud kohtumisel Setomaal käiva Balti kaitsevööndi ehitamise käiku ning edasise arengu.

„Alustuseks minu siiras tänu kohalikele, kes on võtnud võimaluse ja vastutuse lüüa aktiivselt kaasa meie riigikaitse ehitamisel,“ ütles Vaher. „Iga kaevatud meeter tankitõrjekraavi täidab Eesti püsimisel väga olulist ülesannet – võita meie võitlejatele väärtuslikku aega reageerimiseks ja vastulöögi andmiseks nii, et kaitseväge saaks sõja võita.“

Esmaspäeval külastas Vaher ühes 2. jalaväebrigadi, kaitseväge peastaabi, Setomaa valla ja Setomaa Liidu esindajatega kaitsevööndi eramaadele ehitatud rajatisi.

„Kõnekas oli näha, kuidas kohalikud on tänaseks koos kaitseväge Setomaa piiriäärsetele aladele hetkel planeeritud 40 kilomeetrist rajanud juba 15 kilomeetri jagu kaitsekraave. Ja need tööd jätkuvad nüüdki,“ tunnustas Vaher.

Hiljem arutati Obinitsas kaitsevööndi rajamisega üles kerkinud küsimusi ning tulevikku, sest rajatud taristu on planeeritud kestma pikalt.

„Setomaa valla vaates on Balti kaitsevööndi rajamine mastaapselt suur ettevõtmine, mistõttu vajavad paljud detailid ühist arutamist. Selleks oli kohtumine väga vajalik,“ ütles Setomaa vallavanem Raul Kudre.

Tema sõnul on nii vald kui kohalik kogukond olnud kaitsevööndi rajamisel riigile toeks. „Kaitsevööndi ehituse edasise planeerimise ja meie vaates oluline, et kohalikud ettevõtjad leiaksid taristu rajamisel tööd,“ märkis Kudre.

Samuti vajab vallavanema sõnul läbirääkimist kaitsevööndi edasine hooldamine. Aga ka näiteks maamaksu ja PRIA toetuste maksimine põllumeestele, kelle maadele taristu on juba rajatud ja tulevikus rajatakse. „Praegu on maaomanikud lubanud kaitsevööndi rajatiseid oma põldudele, kuid nad ei tohiks sellest saada otsest majanduslikku kahju,“ kinnitas Kudre.

Iga rajatis vajab regulaarset hooldust ja korrastamist, nii ka kaitsekraavid, tõdes Vaher.

„Looduslik kulumine on paratamatu, sest kraavid kasvavad kinni, vesi koguneb ja nõlvad võivad variseda,“ rääkis ta.

„Seda olulisem on pikaajaline vaade, et ehitustööde kõrval oleks võimalikult hästi läbi mõeldud ja hinnatud kogu rajatise elukaar. Kõige selle eelduseks on, et räägime koos läbi ja planeerime ette kõik oma tegevused ja vastutuse projekti algusest lõpuni,“ selgitas Vaher. „Nii püsib ka võimalus, et keegi ei pea üllatusega kokkuma, kui kogemata liigsuurele kaevatud kraavist kellegi kodukaev tühjaks valgub või tee ära vajub.“

Kõik kohtumisel osalejad olid nõus, et kaitsekraavide ja punktite rajamisega seotud tööde õnnestumiseks on lisaks heale koostööle maaomanikega tarvis senisest rohkem kaasata ka teisi riigiasutusi, kellel on projektiga puutumus. Näiteks keskkonnaamet, RMK, maa- ja ruumiamet. Nii väheneks halduskoormus ning oleks võimalik ennetada bürokraatlikke takistusi, mis taolise suurprojektiga paratamatult kaasas käivad.

Kaitseliinide rajamise ühe osana räägiti ka Kagu-Eestis rajatavatest punktiristest. Neist esimesed kümme aastat on juba paigaldatud, kuid suurem osa umbes poole tuhande punkri näol saab hangitud ja paigaldatud lähiaastatel.

„Saime kohtumiselt väärtuslikku sisendit, kuidas leida kaitserajatiste ehitamisel suurem tasakaal, mis arvestaks kaitseväge kasvavate vajadustega kõrval ka piirkonna maaomanike huve. Jätkame avatud dialoogi Setomaa esindajatega, et kuulata ära nende lõplikud ettepanekud,“ märkis Vaher. „Meie eesmärk on leida lahendus, mis võimaldaks kõigi koostöös teha kaitseliinide ja punktite piirkonda rajamise näol pikaajaline mõjus investeering Eesti julgeolekusse.“

Kudre sõnul kaasnevad Balti kaitsevööndi valmimisega ka kaitseväge harjutused piirkonnas. Seepärast on tema sõnul oluline, et riik pööraks Setomaa arengule laiemalt tähelepanu. „Riigil tuleb oma poliitikatega anda selge sõnum, et Eestile lojalsete inimeste hoidmiseks strateegiliselt nii olulises piirkonnas tehakse kõik endast olev,“ kinnitas Kudre.

ARVED BREIDAKS

Värskas alevikus Laane detailplaneeringu kehtestamine

Setomaa vallas Värskas alevikus kehtestati Laane detailplaneering. Planeeringuala hõlmab Pikk tn 30, Laane tee 5 ja osaliselt Lasteaia tn 2 maaüksusi kokku suuruselt 2,5 ha.

Detailplaneeringuga on kavandatud 6 üksikelamukrunti, 1 krunt korterelamule või ridaelamule, lisaks transpordimaa ja üldkasutatav maa. Ühiskondlikul maal säilib olemasolev olukord. Detailplaneeringu elluviimisega

kaasnevad eeldatavalt positiivsed mõjud atraktiivsete elamukruntide ja mitmekesisema haldustuse loomisega. Lisandub uusi elanikke ja teenuste tarbijaid.

Detailplaneeringus seatakse arhitektuurilised ja hoonestustingimused tagavad, et uued hooned sobituvad piirkonna mõõtvasse ja miljösse. Sellest tulenevalt võib eeldada, et negatiivne mõju kultuurilisele keskkonnale puudub.

Setomaa Vallavalitsus

Suветegemised vallas

Lehe ilmumise ajaks on suvekuud lõppemas ja selge suund on koolide algusele ja sügisestele plaanidele. Kõikidele sündmuste korraldajatele võib öelda, et hästi tehtud! Korralduse ladusus, mis on veelgi tähtsam, saab kiidusõnu! Võime öelda, et me siin Setomaal oskame üritustele sisu anda. Kuningriik Mikitamäel üllatas paljusid sellega, et ei toimunudki staadionil, vaid täiesti uues kohas. Nüüd saab külaselts Piret Kase juhtimisel ka laululava ehitusega pihta hakata.

Treski ja Ostrova festivalid on omas headuses ja korraldajad on loonud sellise kuvandi ja festarite atmosfääri, kuhu rahvas tahab tulla! Müts maha selle ees ja pange ikka samamoodi edasi.

Kostipäeval on väga suur ettevõtmine see, et avada enda kostikotus rahvale. Tean seda omast käest, sest oleme Ingridiga ka Kriisa talos kostikotust pidanud mitmeid aastaid. See on aga üks sõprade kokkusaamise ja koostegemise koht, kust ei puudu tants ja naer ning vahepeal harva ka pingelisemad hetked. Märkasid külastajatega vesteldes, et tullakse ka enda juurte juurde, juuri otsima või vanu meenutusi elustama. See on lihtsalt sügavalt mõelduna äge!

Setomaa Muuseumide Reegi maja kohvik on sinna kindlasti juurde toonud suvist elu ja melu. Setomaa Muuseumide käivitatud meediaklipid ning uued mõtted ning teenused saab kindlasti piirkonna turismi kasuks pöörata.

Teeb heameelt, et kooli mitmed majad on saanud värske kema ilme ja mõningaid uuendusi ning lisandunud on uut kaadrit. On hea tõdeda, et Obinita õppekoha õpetajate leidmiseks lõi kogukond aktiivselt kaasa. 1. septembrist avatakse Obinitas 5. ja 6. klass. Kõik lasteaialapsed, õpilased, õpetajad, lapsevanemad ja vanavanemad on oodatud 1. septembril hariduspeole Meremäe mäel. Samuti on lasteaia majad uueks hooajaks valmis.

Viimasel ajal kõvasti sotsiaalmeedias laineid löönud väljõusaali hääletuse tulemusena me küll kampaania jõusaali ei saanud, kuid kogukondlik ettevõtte Põlva Coop koostöös Setomaa Vallavalitsusega ja loomulikult noorte endiga teevad ise väljõusaali ära! See on kindel! Avatud on ka annetuskonto, kuhu on kogunenud juba üle 4000 euro. Igal juhul on sügisel väljõusaal plaanis kokkupandud rahadega üles panna ja samas ka korrastada olemasolevat väljakut.

Sel aastal on lõpule jõudnud hange, millega investiti valla teedesse üle 100 000 euro. Peamiseks tegevuseks oli kruusateedele kruusakihi pealevedamine ja sõidetavuse parandamine. Meie teed on enamuses liivase aluspinnaga ja kruusakiht on peal õhuke. Need kilomeetrid, kuhu kruus teehoiukava järgi peale sai, peavad paremini vastu ka vihmadele ja keeruliste ilmaoludele. Järgmise aasta suunaks võiks olla mustkatttega teelõikude lisandumine enamkasutatavatel teelõikudel.

Lüübnitsa veetorustiku ehitus käib juba mõnda aega. Laada saame tööde vahel ilusti korraldatud ning suurem tööde maht on planeeritud sügiseks. Kevadeks jääb teede taastamine ja heakorrad. Tulemuseks on maailmatasemel kaugjuhitav ja -jälgitav veejaam ning korralikud torustikud, mida mööda voolab puhas vesi. Samuti saab Lüübnitsa kogu küla katva tuletõrjehüdrantide süsteemi, mis tagab vajadusel kiire kustutusvee olemasolu üle küla.

Vald ehitab Värska Peipsi Kalanduspiirkonna Arendajate Kogu poolt rahastatud promenaadi II etappi, mis avab külastajatele järvekallast ja pakub ka silmailu nii elanikele kui külalistele.

Sügisel saabumisele muutub tööriist järele akadeemiliseks ning paljud väljakutsed on taas ees ootamas!



RAUL KUDRE,
vallavanem

Anneli Seim: külastaja ootab terviklikku elamust

Keerulistele teoludele vaatamata on Setomaa Muuseumide suvi olnud sündmusterohke ja andnud kinnituse, et külastaja ootab muuseumilt üha enam terviklikku elamust. Mõtetega juba sügisel, ütleb Setomaa Muuseumide direktor **Anneli Seim**, et aasta lõpp toob kaasa ühe olulise muutuse muuseumi sisulises arengus – loomisel on Setomaa Muuseumide sisutöö nõukoda.

Kuidas Setomaa Muuseumidel on suvehooaeg läinud?

Suvi on olnud sündmusterohke ja vaheldusrikas. Juunis külastas meie muuseumi ja Seto Tsäimaja kokku 1255 inimest, juulis juba 2011.

Tänavust suve tuleb vaadata laiemas kontekstis: Setomaale jõudmine ei ole sel aastal olnud alati kõige lihtsam. Saate saapa ümbersõidu ehitus, Matsuri–Sesniki tee osaline sulgemine ja teetööd, mitmel pool tolmused ja kitsad teed on kindlasti külastatavust mõjutanud.

Eks me lohuta end mõttega, et kõik see on samm paremuse suunas. Kui uued teed valmivad ja Setomaale jõudmine muutub mugavamaks, on meil põhjust loota ka külastajate arvu kasvule. Peame juba praegu mõtlema, kas ja kuidas oleme valmis suurema külastajate hulga toime tulema ning millist elamust neile pakkuda.

Numbrit kõrval on oluline ka see, mis nende taga on. Inimesed tulevad Setomaale otsima erinevaid kogemusi ja meil on hea meel neid pakkuda. Suvesse on mahtunud näiteks Satserinna Sõirapäev Saatse Muuseumis, kus lisaks sõirale ja sõirakonkurssidele oli käsitöölaad ja muusikaprogramm.

Värska Talumuuseumis on toimunud erinevaid sündmusi ja suviseid tegevusi ning Reegi maja juures avas filmimees Andres Maimik suvehooajaku. Samuti käivitus sel suvel uus giidituur, mis ühendab Petseri Põhjalaagri, Lõunalaagri, laskevälja ja Saatse Muuseumi lood.

Värska Talumuuseumis on olnud ka päris oma väikesed uudised – tallu sündis kolm musta lambatalle, üks poiss ja kaks tüdrukut. Ka nende nimede valimine on osutunud omaette vahvaks ettevõtmiseks.

Sellised asjad annavadki muuseumile elu. Külastaja ei tule ainult vanu esemeid vaatama, vaid saab näha, kuidas taluelu ja traditsioonid on seotud tänase päevaga.

Millist elamust on külastajad muuseumist otsinud ja oodanud?

Mulle tundub, et inimesed otsivad üha rohkem terviklikku elamust. Nad tahavad teada, mis on selle paiga lugu, aga samal ajal tahavad nad ka ise sellest loost osa saada.



Setomaa Muuseumide direktor Anneli Seim tõdes, et külastaja näeb muuseumis vanade asjade kõrval ka seda, kuidas taluelu ja traditsioonid on seotud tänase päevaga. Foto: Arved Breidaks

Setomaa puhul on meie suur võimalus just selles, et siin saab kultuuri kogeda väga erinevate meelte kaudu. Saab kuulata leelot, proovida kohalikku toitu, õppida käsitööd, osaleda sündmusel või lihtsalt istuda kohvikus ja tunnetada paiga olemust.

Need kolm väikest lambatalle on hea näide. Laps, kes tuleb Värska Talumuuseumisse ja näeb seal päris väikest talle või meie lehma, saab taluelust hoopis teistsuguse kogemuse kui ainult ekspositsiooni vaadates.

Tänapäeva lapse jaoks ei pruugi olla see iseenesestmõistetav, kust toit tegelikult tuleb. Piim ei sünni poe külmletis – see on looma and, mille saamiseks peab esiteks loom olemas olema. Tema eest tuleb hoolitseda ja teda toita. Just sellise lihtsuse, aga olulised seosed ongi osa muuseumi hariduslikust väärtusest.

Muuseumis saab laps näha, katsuda ja kogeda asju, millest muidu võib-olla ainult raamatust või ekraanilt loeb. See on ehe ja vahetu kogemus, mis aitab paremini mõista nii taluelu kui ka seda, kuidas meie igapäevane toit ja eluviisid on

seotud looduse, loomade ja inimestega.

Või ka Peipsi Toidu Tänaval osalemine. Seto Tsäimaja pakus toiduelamust, kuid samal ajal tehti Värska Talumuuseumis tasuta giidituure. Nii sai inimene lisaks söögile ka teadmisi seto pärimustoidust, vanadest toiduvalmistamise traditsioonidest ja meie pärandiaist.

Meil on olemas nii toit kui ka lugu selle toidu taga. Me ei pea valima, kas pakkuda külastajale toitu või teadmisi – saame pakuda mõlemat.

Satserinna Sõirapäeval ei tulnud inimesi lihtsalt sõira vaatama, vaid sai näha selle valmistamist, ise maitsta, osaleda konkursil ja olla osa sündmusest. Samamoodi on Reegi maja juures tegutsenud suvehooajaku toonud sinna teistsuguse elu ja põhjuse ka niisama läbi astuda.

Inimene ei taha alati valikut – muuseum või söök, näitus või sündmus. Ta tahab neid kogemusi ühendada. Meie jaoks ongi see oluline küsimus: kuidas teha nii, et inimene ei tuleks Setomaa Muuseumidesse pelgalt vaatama, vaid tahaks siin olla?

Kuidas kavatsete inimeste muutuvate soovide ja ootustega hakkama saada?

Üks oluline samm selleks on Setomaa Muuseumide sisutöö nõukoja loomine. Nõukoja mõte on tuua muuseumi sisulise arengu juurde eri valdkondade teadmised, kogemused ja vaated. Tahame vaadata Setomaa Muuseumi tervikuna, kuid samal ajal arvestada iga muuseumi ja tegevuskoha eripäraga.

Nõukoda aitab kaasa järgmise aasta sisulise tegevuse kavandamisele ning annab soovitusi pikema vaate jaoks. Sügisel keskendume eelkõige järgmise aasta näituse- ja sisuprogrammile ning kevadel pikemale arenguvaatetele.

Arutada saab kultuuripärandi kogumist ja uurimist, näitusi, haridus- ja publikuprogramme, residentuure ning koostööd teiste muuseumide, ülikoolide, Setomaa kultuuriasutuste, hõimurahvaste ja rahvusvaheliste partneritega. Samuti saab nõukoda kaasa mõelda Setomaa Muuseumide identiteedi, ühiskondliku rolli ja Seto kultuuri-ruumi arenguvajaduste üle.

Tegemist on nõuandva koguga. Nõukoda ei tegele personali-, eelarve- ega igapäevase juhtimise küsimustega. Tahame kokku tuua erinevaid teadmisi, kogemusi ja maailmatunnetust. Väga oluline on hea koostöös – oskus kuulata, arutleda, vajadusel eriarvamused olla ja samal ajal otsida lahendusi ning ühist arusaama.

Mida toob peagi algav sügis-hooaeg?

Sügis ei tähenda meie jaoks seda, et muuseumid jäävad vaikseks. Pigem on see aeg, kus saame rohkem keskenduda sisule, vaadata suvele tagasi ja mõelda sellele, mida tahame järgmisel hooajal teha. Sügisel alustame ka sisutöö nõukoja loomisega.

Üheks uue hooaja ettevõtmiseks on Seto Tsäimajas käivituv Päämurdmisõdakute sari. Alustame oktoobri lõpus ning õhtud kestavad kuni 2027. aasta maini.

Soovime pakkuda inimestele võimalust ka sügis-talvisel ajal kokku tulla, kuulata, arutleda Setomaa ning seto kultuuri erinevate teemade üle. See on teistsugune formaat kui suvised muuseumikülastused, kuid just selliseid võimalusi on vaja, et muuseum oleks inimestele olemas aastaringselt.

Küsis **ARVED BREIDAKS.**

Kandideeri Setomaa Muuseumide sisutöö nõukotta!

Ootame nõukotta inimesi, kellel on teadmised, kogemused või tugev tunnetus seto kultuuripärandist ning soov oma teadmisi ja vaadet muuseumi arengusse tuua.

Oodatud on inimesed, kelle kogemus tuleb seto keelest ja kirjandusest, leelost ja pärimusmuusikast, etnoloogiast ja folkloristikast, kunstist, arhitektuurist, käsitööst, toidukultuurist, muuseumipedagoogikast või geograafiast. Samuti on oodatud inimesed, kellel on kogemusi hõimurahvaste või rahvusvaheliste koostöövõrgustikega.

Nõukotta valitakse **kaheksa liiget kolmeks aastaks**. Korralised kohtumised toimuvad kaks korda aastas ning vajadusel ka veebis. Tegemist on tasuta ametiga.

Kui tunned, et tahad Setomaa Muuseumide sisulises arengus kaasa mõelda, siis kandideeri!

Kandideerimisavalduse koos vastustega palume saata e-posti aadressile hans@setomuuseum.ee hiljemalt **15. septembril 2026**.

Kandideerimiseks vasta kolmele küsimusele:

- Milline on sinu seos seto kultuuriga ja millise erialase või kogemusliku kompetentsi tood sisutöö nõukoja töösse?
- Milliseid Setomaa Muuseumide programmi, uurimistöö või publikutegevuse suundi pead järgmise kolme aasta jooksul kõige olulisemaks ja miks?
- Millist konkreetset koostööd, teemat või võrgustikku soovid nõukojas arendada ning kuidas saad selle teostumisse panustada?

Vastuste soovituslik kogumaht on kuni 450 sõna.

Lisaks palume esitada:

- nimi ja kontaktandmed;
- praegune tegevus või roll;
- lühike elulookirjeldus või viide avalikule biograafiale.



Petserimaal teeninud ohvitseri Johannes Parvei/Parveli poeg Paul Parvel jagas vallavanem Raul Kudrele ja Seto Instituudi direktorile Ahto Raudojale mälestusi isast ning oma teekonnast.

Foto: Arved Breidak

Kohvitund Reegi majas

Petserist küüditatud ohvitseri poeg jagas mälestusi

ARVED BREIDAKS

Värskat külastas 22. juulil kunagise Eesti ohvitseri, Petserimaal teeninud Johannes Parvei/Parveli poeg Paul Parvel, kes kohitumisel vallavanem Raul Kudre ja Seto Instituudi direktori Ahto Raudojaga rääkis oma lugu.

„Isa oli pikk mees olnud ja kui ta Petseris kõndis, siis ikka kardeti. Nii ema rääkis,“ muheles Paul Parvel Reegi maja kohvilauas. Paulil on isast üksnes paar mälestuskildu, sest ta polnud viienegi, kui isast ilma jäi.

Johannes Parvel küüditati 1941. aasta juunis ühes teiste Eesti ohvitseridega Petserist Norilskisse, kust perepea ei naasnud. „Isa oleks sealt minema ka saanud, aga ta kartis, et siis tullakse emale, vennale ja mulle järele. Elasime siis Rāpinas,“ jutustas Paul.

Millises väeosas Johannes Parvel teenis, Paul päris kindlalt ei tea. Isast jäid järele küll mõned aumärgid, neist ühe peal on kujutatud numbrit 7,



Ühe foto isast, väljasuurendatult ja raamitud, kinkis Paul Parvel Seto Instituudile. Ohvitser poseerib koos hobusega ja pilt on Pauli sõnul tehtud just Irboskas.

ent 7. jalaväepataljonis, mille Seitsmemägi alles taasavati, Parvel ilmselt ei teeninud.

Paul mäletab, kuidas ta väikese poisina käis isaga Irboskas saunas. Seal oli isa teenistuskohat. Teine mälu pilt pärineb kodusest Rāpinast. Võimalik, et Johannes Parvel teenis piirivalves, sest piirivalvekordon just Irboskas asuski.

USAsse naastes lubas ta saata Seto Instituudile pilte nii isa aumärkidest kui muid materjale, mille põhjal on ehk võimalik rohkemat välja selgitada.

Johannes Parvel suri Paulile teadaolevalt Siberi vangilaagris nälga.

Pauli ema töötas Saksa okupatsiooni ajal tõlgina ning kui 1944. aastal Saksa sõjavägi siit taandus, sai pere võimaluse põgeneda venelaste eest Saksa maale. „Ema oskas saksa keelt ja see aitas hästi,“ meenutas Paul. „Ema oli sakslastele tõlk ja sai politseilt paberid Saksa maale põgenemiseks.“

„Hääletasime, saime autopäradel edasi liikuda. Rongidega...“ meenutas Paul teekonda Eestist läbi Läti ja Ida-Euroopa Saksa maale.

Põgenikelaagris elades omanendas Paul saksa keele, mida räägib tänini.

Sõjas purustatud Saksamaalt otsiti väljapääsu. Paul koos ema ja kaksikvennaga rändasid edasi USAsse, tädi maabus Inglismaal. Pärast Eesti taasiseseisvumist on Paul nüüdseks enda arvepidamise järgi 30 aastat suviti siin käinud.

Johannes Parvei/Parveli kohta on avalikest allikatest vähe leida. Ainus link viib Vikipeedia lehele, kus Johannes Parvei nimi on ära märgitud seoses ohvitseri asetäitja auastmega.

Ohvitseri asetäitja oli Vabadussõja ajal ohvitseride ja allohvitseride vaheline auaste, mis anti ohvitseride ametikohtadel teenivaile alamväelastele, kel ei olnud keskharidust. Ohvitseri asetäitja auaste asutati ametlikult Sõjavägede Ülemjuhataja käskkirjaga 21. jaanuaril 1919.

Millises auastmes Johannes Parvel aga 1941. aastal oli, pole teada.

Luhamaal peeti piirivalve uue seirekeskuse sarikapidu

ARVED BREIDAKS

Politsei- ja Piirivalveamet (PPA) tähistas 24. juulil Luhamaa seirekeskuse ehitusel hoone kõrgeima tipu saavutamist sarikapöga, kus ka vallavanem Raul Kudrel tuli sarikapärja allatoomisel käsi külge panna.

„Eesti riigipiiri valvamine ja kaitsmine on minu kui ka selle valitsuse üks prioriteete. See objekt on kahtlemata selle tunnustuseks,“ ütles siseminister Igor Taro enne sarikapärja allatoomist.

Luhamaal käib endise kordonihoonde asemele uue PPA juhtimiskeskuse rajamine ühes olme- ja ööbimiskohtade ehitusega piirivalvuritele ja teistele spetsialistidele. Sarnane juhtimiskeskus on juba rajatud Narva.

„Mis mulle Luhamaa seirekeskuse juures meeldib, see pole suvaline uus hoone PPAle,“ ütles PPA Lõuna prefekt Vaiko Vaher. „See on hoone, kus me tulevikus 24/7 ja 365 päeva aastast piiri valvame. Siit päriselt hakkab Eesti ja meie välispiiri kaitse.“

Kudre sõnul on Setomaa vald küll rahvaarvult üks Eesti väiksemaid, kuid samas mitmes mõttes suur. „Eesti maismaapiirist Venemaaga kulgeb 90

protsenti Setomaa vallas. Kõik need rajatised ja teemad, mis on välispiiriga seotud, on seotud ka Setomaa vallaga,“ märkis ta.

„Loodan, et meie välispiir saab olema maailmas üks ägedamaid ja tehnoloogiliselt paremini valvatavaid piire,“ lisas vallajuht. „See annab ka siin elavatele inimestele tulevikuks turvalisema tunde.“

Luhamaa juhtimiskeskust ehitab Riigi Kinnisvara ASI tellimisel Embach ehitus. Selle juhatusel liige Peeter Voovere sõnas, et uus hoone saab olema moodne, funktsionaalne ja keerukate tehnosüsteemidega.

„Sellised keerulised hooned ongi meie üks prioriteete,“ ütles Voovere. „Meile meeldib neid teha. Käesolev kordonihoonde on meil juba kolmas: kümme aastat tagasi tegime Piusa kordoni, mõned aastad hiljem rekonstrueerisime Saatse kordoni ja nüüd siis Luhamaa.“

„Meil väljakutseid riigipiiri valvamine ja kaitsmisega jagub,“ tõdes siseminister Igor Taro. „Kindlasti on meil põhjuseid rohkem investeerida sellesse töösuunda kui piiriületuspunktide edendamisse. Loomulikult tuleb investeerida nii, et see oleks võimalikult professionaalne, kõrgel tasemel.“



PPA Luhamaa juhtimiskeskuse sarikapeol loodeti, et Eesti idapiirist saab maailma üks tehnoloogiliselt paremini valvatud välispiire.

Foto: Marko Mumm

Setomaa jõumees püstitas Saksamaal kaks maailmarekordit

Uusvada küla armlifter Markus Männik naasis juulis Saksamaal Tiefenbachis toimunud Armilifting European Record Breakers võistlusel oma kaalukategooria võidu ja uute maailmarekordidega.

„Tunne on väga hea,“ muheles Markus kodukamarale jõudnuna.

Armliftingu näol on tegemist tõstesportiga, kus raskus tuleb üles tõsta, asend fikseerida ja kohtuniku märguandel alla lasta. Üks Männiku kätte vahel purunenud maailmarekord on 60mm Saxon bar 135,4 kg ja teine rekord Inch Pinch 42,6 kg.

Kokku on Uusvada mehel sel alal maailmarekordeid püstitatud viis. „Need on ametlikel võistlustel, litsentsi omava



Markus Männik (vasakult teine) on püstitanud viis maailmarekordit.

Foto: erakogu

kohtuniku hinnanguga,“ täpsustas ta.

26. septembril seisab Männikul ees MM USAs Las Vegases. Markusel aitavad vormis

püsida ja rekordeid ületada kaevan.ee, His ja Pojat, Võru Raskejõustikuklubi Strongman ja Powtec OÜ.

SETOMAA

Obinitsa Puhkemaja Teatriküünis

12. septembril • kell 19.00

LÕIKUSPEO TEATRIÕHTU

Etendusele järgneb meeleolukas retrohõnguline Lõikuspidu

PARIMATELE AUHINNAD

PILETID FIENTAS	KOHAPEAL	SOODUSPILET
10€	13€	10€

SULBI KULATEATER

KAE KOS PANDSE PLÕNNI!

Komöödia kolmes vaatuses

Agu Soon
Vaido Ermel
Margit Tappo
Aivar Rosenberg
Triin Soon
Maret Soon
Aili Kase
Ivar Rosenberg

Autor ja lavastaja: Airika Saamo
Koreograaf: Kätlin Rosenberg
Heli-ja valgus: Laura Konnula

Muuseumisse jõuab vanavara ka lausa jäätmejaamast

Sajanditagune linahari, söetriikraud, Eestis 1970ndatel valmistatud ja endiselt töökorras Estroni kalkulaator või peotäis rinnamärke. Kõiki neid Setomaa muuseumide kogusse jõudnud väärtuslikke esemeid ühendab üks päritolu – Värska jäätmejaam.

„Valdav osa esemeid jõuab muuseumisse otse inimeste käest, aga pahatihti jõuab selline kultuuripärand hoopis jäätmejaama,“ ütleb Setomaa Muuseumide peavarahoidja Hans Mati Laasi ja kraamib lauale museaalid, mille ta Värska jäätmejaamast on päästnud.

„Näiteks see linahari, arvatavasti sajandivanune,“ tutvustab ta. „Viimased sellised toodeti 1930ndatel aastatel.“ Väikesest puukarbist tulevad nähtavale aegunäinud rinnamärgid, näiteks suurel kollasel põhjal suur K – omaaegne kooli korrapidaja märk. Paar söetriikrauda on tõenäoliselt aastatest 1890–1915.

Laasi silm lööb aga erilist särana, kui ta pleekinud plastikust korpuse ja suurte mustade klahvidega asjanduse välja kraamib. „Estroni kalkulaator,“ kuulutab ta võidukalt. „1979. aastal Eestis valmistatud. Töökorras. Paljud ei oska ettegi kujutada, et Eestis toodeti elektroonikat, raadioid ja koguni arvuteid.“

Tõsi, vooluvõrku ühendatuna võtab Estron pildi ette ja mus-

tale tabloole ilmuvad rohelised numbrid, mis matemaatikaga täiesti toime tulevad.

Vähemalt korra kuus käib Laasi Värska jäätmejaamas, et kokkuleppel sealse töötajaga vaadata üle toodud esemeid. Harva lahkub ta sealt tühjade kätega. „Jäätmejaamast leiab küll väärtuslikke asju, kuid neil on üks suur miinus: neil esemetel puudub lugu. Kust need pärit on, kes kasutas, millal kasutas...“ räägib ta.

Kuna sel viisil leitud esemete lugu jääb aga välja selgitamata, saavad neist peamiselt abimaterjalid. Millest on kahju.

Sestap kutsub Laasi üles, et üleliigseks muutunud asju pakutaks enne jäätmejaama viimist muuseumile. „Või kutsuge kas või külla enne jäätmejaama ringi,“ ütleb ta. „Kui olete ostnud siia näiteks vana talukoha ja näete seal vanavara, mida ei soovi säilitada, kutsuge peavarahoidja kohale. Eriti hinnalised on vanad dokumendid ja fotod.“

Sealjuures ei maksa arvata, et muuseum huvitub vaid väga vanadest asjadest. „Vanu esemeid ja kultuuripärandit juurde ei tule ning käes on aeg, kus vanu, eelmise sajandi alguse esemeid on keeruline leida,“ tõdes Laasi. „Tegelikult on ka eile tehtud käsitöö ju kultuuripärand. See on jälg meist, mis maha jääb. Olge julged pakkuma!“

ARVED BREIDAKS



Need jäätmejaama viidud asjad on nüüd muuseumis küll arvel, kuid paraku ilma juurdekäiva loota. Foto: Arved Breidaks

Avanes lasterikaste perede kodutoetuse taotlusvoor

Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus avas 27. juulil lasterikaste perede kodutoetuse taotlusvoor. Voor on avatud kuni 14. septembri kella 23.59. Taotlusi saab esitada riiklikus e-toetus keskkonnas, mida haldab Riigi Tugiteenuste Keskus.

Toetust saavad taotleda pered, kus kasvab vähemalt kolm kuni 19-aastast last (k.a).

Toetust saab taotleda: eluruumi omandamiseks, kui pere omandis puudub eluruumi või olemasolev ei vasta tänapäevastele elamistingimustele; pere omandis oleva eluruumi ümberehitamiseks, renoveerimiseks või laiendamiseks või uue elamu püstitamiseks.

Toetuse suurus esmakordsel taotlemisel on kuni 12 000 eurot, teistkordsel taotlemisel kuni 6000 eurot. Pered, kes said toetust enne 2020. aasta taotlusvoorust ja ei ole pärast seda

uut toetust saanud, loetakse esmakordseks taotlejaks ning neil on õigus toetust taotleda veel kahel korral.

Korduva toetuse taotlemise eelduseks on eelmise toetuse sihipärane ja tähtaegne kasutamine.

Projekti elluviimise tähtaeg on kaks aastat alates taotluse rahastamise otsusest.

Enne rahastamise otsust tehtud kulutused ei ole abikõlblikud, erandiks on ehitusprojekti koostamise kulu ning eluruumi ostmise taotluse menetlusperioodid.

Taotlusvoorust eelarve on 2,58 miljonit eurot ja seda rahastatakse riigieelarvest.

Toetuse täpsemad tingimused ja info taotlemise kohta on leitavad EIS kodulehelt <https://eis.ee/teenused/kodu-toetus/?context=eluase-eestis>. EIS

„Täna on meie päev!“

Uues reklaamis jõuavad kaks ossi Ibiza asemel Obinitsa

10. augustil jõudis sotsiaalmeediasse Visit South Estonia lõbus-vaimukas reklaamklipp, milles Setomaa ja Sibulatee kaudu tutvustatakse turistidele Lõuna-Eesti kultuurilist mitmekesisust.

Pärast palju kõneainet tekitanud mullust BSH jõuluvideot on Visit South Estonia valmis saanud uue reklaami, kus Brigitte Susanne Hundi asemel satuvad Lõuna-Eestisse seekord hoopis kaks ossi, keda kehastavad vennad Mattias ja Johannes Naan.

Uues reklaamis jõuavad kaks peovenda Ibiza reivi asemel kogemata Obinitsa. Setomaalt viib rännak neid omakorda Sibulateele, mis avab Lõuna-Eesti erinevaid kultuurikihte ning tõestab, et kõige meeldejäävamad reisid sünnivad just siis, kui kõik läheb plaanitud teisiti.

„Meie idee oli näidata, et Lõuna-Eesti ei pruugi küll olla paljude jaoks esimene puhkusesevalik Ibiza või Türgi kõrval, siis siia sattumise võib muuta arusaama, mida üks hea reis üldse tähendab,“ ütles Visit South Estonia loovjuht Liis Hainla. „Ossid esindavad kiiret ja pealiskaudset linnaelu, Lõuna-Eesti annab neile rahu ja juured.“

Videos kahe ossina üles astuvad vendi Mattias ja Johannes Naani ootab Lõuna-Eestis esmalt Setomaa: hoogne kirmas, rõivile panek, sõir, handsa ja kirev kogukond. Sibulateel



Lõuna-Eesti turismireklaamis satuvad Setomaale ja Sibulateele kaks ossi, keda kehastavad vennad Mattias ja Johannes Naan. Foto: Kadri Talivätsing

avastavad nad vanausuliste sibulapirukad, samovaritee, Alatskivi lossi ja Peipsi järve rahu. Seiklusele lisab vunki ka suitsusaun, millel on oluline koht nii seto kui ka võro kultuuris.

Visit South Estonia turundusjuhi Brigitta Nõmmiku sõnul oli video puhul oluline, et humor sünniks poiste, mitte kohaliku kultuuri arvelt. „Suhatusime nii seto kui ka vanausuliste pärandisse suure austusega ning järgisime hoolikalt kohalike ekspertide soovitusi,“ sõnas Nõmmik.

Reklaami kannab Mattias ja Johannes Naani omavahe-

line dünaamika ning hoogne rolli sisseelamine. Tiidu ja Teedu nimelised karakterid on ka lõbus viide „Vösareporterist“ tuntud ärikaksikutele. Visit South Estonia loodab, et poiste leopardimustrilistest särkidest kujuneb sama äratuntav sümbol, nagu selleks sai mulluses jõuluvideos punane ruuduline särk.

„Inimeste huvi seto kultuuri ja elulaadi vastu on püsiv ning äsjane Seto Kuningriigi päev Mikitamäel oma 7000 külastajaga oli meile selle heaks kinnituseks,“ kommenteeris Setomaa valla kommunikatsiooni-spetsialist Arved Breidaks.

Ent nagu klassikast teada, siis selleks, et paigal püsida, tuleb täiest väest joosta. „Sestap tuleb nii Setomaal kui ka Sibulateel pingutada, et kõnetada uut põlvkonda. Seda uus video vendade Naanide abil tänuväärselt ka teeb,“ ütles Breidaks.

Video režissöör ja monteerija on Johannes Arro ning idee ja stsenaariumi autorid on Liis Hainla ja Brigitta Nõmmik. Kampaniat kaasrahas- tab Euroopa Liit. Rohkem infot kampania kohta ja inspiratsiooni Lõuna-Eesti avastamiseks leiab lehelt visitsouth-estonia.com/ibiza.

SETOMAA

Soovitusi võõrnälkjate sügiseseks tõrjeks

Võõrnälkjal – hispaania teeteol ja mustpeanälkjal – on suve teises pooles alanud paaritumis- ja munemisperiood. Nüüd on oluline lisaks isendite tõrjele otsida ja hävitada ka munakogumeid.

Tigude areng sõltub nii ilmastikust (sademed, temperatuur) kui ka toidu kättesaadavusest. Suurem osa kevadel koorunud hispaania teetigudest saavutab meie oludes suguküpse juuli lõpust septembrini. Paaritumisele järgneb mune- misperiood. Pehme- ja niiskete ilmadega võivad teeteod muneda hilissügiseni.

Teetigu paigutab munad väikeste kobaratena näiteks kõdukihti, lehe- ja kompostihunnikutesse ning kasvahoone servade alla. Sügisel võivad paaritumisküpsed saada ka väiksemaid isendeid.

Ka mustpeanälkjas, kes kevadel munast koorununa oli seni märkamatuks kõdus elutsenud ja kasvanud, muutub augustist alates märksa nähtavamaks. Mustpeanälkjas paigutab munad väikeste kogumitena lehtede alla, lehehunnikutesse, aga ka mulla pindmisse kihti.

Suve teisest poolest alates kuni külmadeni on väga oluline pöörata tähelepanu võõrnälkjate munakogumite otsimisele ja hävitamisele. Selleks kontrolli regulaarselt varjulisi ja niiskeid kohti, mida päike



Mustpeanälkjas munadega.

Foto: Ene Grass (Teokaart)

lihtsasti ei kuivata. Kontrolli perioodiliselt üle ka lillepotid, taimekastid, erinevad alused.

Korja kokku tigude munakogumid ja vala need keeva veega üle või suru katki. Teomunad tunneb ära selle järgi, et need on üksteisele lähedastiku ning on värvuselt valkjad või veidi klaasjalt läbipaistvad.

Jätka ka nälkjate kombineeritud tõrjega:

- aktiivne tõrje – näiteks isendite käsitsi korjamine ja hävitamine, suurtes ja keerulistes levikukolletes ka mürgitamine;
- meelituspüünised (nt õllelõksud);
- kunstlikud varjupaigad (lauajupid, matid jms), mille alla nälkjad varjuvad ning kust neid on päeval lihtsam kokku korjata ja hävitada.

Surmatud nälkjad ja munad võib mätta vähemalt labidasügavusse mulda, panna kõrge



Hispaania teeteod.

Foto: Margit Turb

temperatuuriga biokompost- risse, viia suletud kilekotis nälkjakonteinerisse või sega- olmejäätmete konteinerisse. Veendu enne, et kõik nälkjad oleksid surnud.

Hoia aed hooldatuna:

- hoia puhmiku- ja põõsaalu- sed, erinevad piirded, seinää- red hooldatuna;
- lõika koltunud püsikute varred madalalt ära; kompostihun- niku olemasolul kaeva see läbi;
- komposti aiapäätmed oma aias või kasuta kohaliku oma- valitsuse poolt ette nähtud lahendusi. Mingil juhul ei või puulehti, õunu, taimevarsi jm aiapäätmeid viia loodusesse, kuna nii käitades hoopis levi- tad võõrnälkjaid edasi;
- kui su aias elavad võõrnälk- jad, ära jaga oma aiataimi või kompostmulda teistele. Samuti puhasta regulaarselt oma töö- riistu ja tehnikat.

Kuidas vältida võõrnälkjate toomist oma aeda?

• Hoidu niisuguste taimede ja mulla toomisest, mis võivad olla saastunud võõrnälkjate või nende munadega. Kui kahtlus- tad või tead, et müügikohas on võõrnälkjaid, väldi võimalusel ostu.

• Uusi taimi aeda tuues tee neile hoolikas kontroll, või- malusel hoia eelnevalt nn karantiinis ja istuta seejärel paljajuuksena.

• Laenatud või kasutatud aia- tehnikat esmakordselt kasuta- des puhasta see enne hooli- kalt. Nii väldid ka umbrohtude levikut.

• Võõrnälkjad võivad levida ka sõidukite, küttepude, mul- laga – kõigega, kuhu neil on õnnestunud kinnituda või oma munad paigutada. Kui leiad kasvõi ühe võõrnälkja, hukka ta kiiresti. Nii ei jõua nad uues piirkonnas kanda kinnitada.

Võõrnälkjate tõrje on tule- muslik, kui teha seda järjepi- devalt koostöös kogukonnaga kogu naabruses.

Teata võõrnälkja leiust teo- kaardi vahendusel: teokaart. keskkonnaamet.ee.

Kuidas võõrnälkjaid ära tunda, loe lähemalt Keskkon- naameti kodulehelt: keskkon- naamet.ee/voornalkjad.

ROMAN ZUZJONOK

Keskkonnaameti loodushoiutööde osakonna vanemspetsialist

Seto Instituudi preemiakonkursi võidu- tüü uurõ kontrolljoonõ kujonõmist

ALUMÄE HELEN

Seto kultuuri saa hoita’ eloh mitund muudu. Võit uuri’ vannu kaartõ ja aoluu lättit vai kaia’ umah aoh tõistmuudu lännü’ rahvakalendri kombit. A võit ka’ eis’ tetä’ traditsioonilitsõ rõiva vai mõtõlda’ tuu pääle, õt kuvvamuudu täämbätsel pääväl anda’ latsilõ edesi vannu tiidmisi. Šoo aestaga setoteemalisi uurimis- ja luuvtõie võidutüü’ näütsigi’, õt peränd olõ-õi õnnõ midägi’ ammudsõst aost peri, midä vaia alalõ hoita’. Tuu om midägi’, midä saat täämbätsel pääväl vahtsõst avasta’, läbi ellä’ ja edesi anda’.

Võidutüü jutustas Setomaa luku läbi kaardi

Seto Instituudi 2026. aestaga (üli)opilastõie preemiakonkursil sai pääpreemia Puusepä Markus Tarto Ülikooli geograafia osakunnast, kiä selet seto teemat läbi kaardi. Timä bakalaureusetüü om Eesti NSV kagupiiri kartograafilitsõst kujonõmisõst aestagil 1944–1957.

Setomaa piir olõ-õi kunagi’ olnu’ prostalt juun kaardi pääl. Riigipiire ja halduspiire muutminõ om mõotanu’ inõmisi ello, näide käugiteid, läbikau-misi ja tuuga’ jätnü’ ka’ järe, õt kuis seto kogukund uma aoluulist roomi tunnohtas. Puusepä tüü avitas nätä’, kuvvamuudu kagupiiri om eis’ aol kaartõ pääl kujotõd ja kuvvamuudu om kujonõnu’ arvusaaminõ tuust, õt määne room om üte vai tõõsõ haldusüksusõ jago. Autor eristas 1944/45.,



Pääpreemia sai Puusepä Markus.

Teervaldi Reigo pilt

1946. ja 1957. aestaga piirimuutuisi, kontroll õiguskõõ ja kaartõ klappmist ja arvõstas territoriaalsit muutuisi. Väär-tuslik om arvaminõ, õt piiri kujondi’ viil lisas keskmätsilõ poliitilislõ otsussilõ ka’ kohalik haldus, kolhoosõ maakasutus ja kaarditegemisõ harõtusõ’. Hindamiskomisjon tõi vällä, õt Puusepä Markusõ tüü and selge vahtsõ vai vähäbält sooni’ aoni’ õlnulõ täpsebält sünteesit tiidmist šoost, kuvvamuudu täämbäne piir peräst sõta administratiivsõlt ja maapruukmis-ligult kujonõsi. Aoluulättidõ ja roomiandmidõ kokkopandminõ luu tulõmi, minkal om arvõstata-tav tiiduslik ja ütiskundlik väärtüs. Korgõlt hinnati tugõvat sisulist tüüd lätõdõga’ ja hüvvä „eräuurmistüüd“.

Peränd piat joudma klassiroomi

Magistritõie siäst anti avvu-hind Orase Odõ Tarto Ülikooli etnoloogia osakunnah valmstõd magistriprojektilõ „Kuis tuvva-lehm klassiroomi?“. Odõ tüü päämäne küüsümüs ommõ, õt kuvvamuudu muuta’ kultuuriperändi oppaminõ latsi ja nuuri jaost võimaligult õgvast ja arvusaadavast.

Oppõmaterjalih „Piimäst sõirani“ pruugitas tuu jaost audiovisuaalsit ja esemepõhõtsit meetodit. Tuu tähendäs, õt perändit opata-ai õnnõ läbi tekste ja faktõ, a opja saa tuuga’ suhestuda’ ka’ asju, pilte, helü ja praktilisõ kogõmusõ kaudu. Magistritüü and üte võimaligu vastusõ küüsü-

müsele, kuvvamuudu peränd järgmätsi põlvkundõ mano viiä’. Täämbätsõ pääväl lats vaest saaki-i puttuda’ kokko traditsioonilitsõ elämisõga’ nii kuis timä vanavanõba’, a tuu tähendä-äi, õt peränd piat tälle võõrast jäämä. Õigidõ vahendidõga’ saat innidse ao tuvva’ täämbätsõ klassitarrõ ja tetä’ tuu opja jaost tähendusligust.

Odõ magistriprojekti joosul sai valmist viis oppõvideot, esemekomplekt ja kolmõkeeline tegevõsjuhend. Umah tüüh tä seletäs audiovisuaalsõ, sensoorsõ ja esemepõhõtsõ oppõpruukmist ja analüüs protsessi ja tett valikit. Tähtsä om arvusaaminõ, õt video ja asä’ anna-ai eishindäst selgestopitust, a om vaia tegevüst, tagasisidet ja oppaja raamistikku.

Hindamiskomisjon tõi Odõ tüü tugõvusõna vällä hüä keelekasutusõ, väiga’ hüä ja põhjaligu tagapõhatüü, a ka’ probleemkõutussidõ vällätuumisõ protsessi kirjeldusõh. Hinnati tuudki’, õt tüüh om ant soovituusi oppajilõ vai muusiumitüütajilõ e-materjalõ kokkopandmisõ jaost. Magistriprojek-õt terviklik ühendüs uuri-musõst, praktilisõst lahendusõst ja ütiskundligust mõost. Tulõmus jää-äi lõputüü rioli pääle, a om kõrraga’ haridusõh pruugitav.

Väiga’ tugõvana tuudi vällä ka’ Maripuu Kaia magistritüü, minkõ tüü lisas ingliskeelitsenä Rootsih Linkõpingi Ülikoolih. Kaia tüü keskendüs seto-kõisi täämbätsõ pääväl identiteedile Setomaa ku piiriveere ja geopolitilitsõ ebakindlusõ kontekstih. Tüü uur aoperäli-

sõlt seto identiteeti, keele ja kultuuri põlvkundlikku edesiminekit, veeremaastumist, põlidsõ rahva staatusõ vaiõluisi ja Vinnemaa piiri ja julgõolõkukõrra mõõ. Komisjon tõi positiivsenä vällä, õt autor romantiseeri-i kultuuri, a näütäs nii elojõvvulusust, sisemäisi pingit ku ka’ harinõmist.

Rahvakalendri uurmistüü

Gümnaasiumi uurmistõiest tunnistõdi kõgõ parebast Lepigu Marta Talina Prantsusõ Lütseumist, kiä uurõ seto rahvakalendriga’ kõüdet traditsioonõ aoh tõistsagamatsõst minekit ja näide olõmist täämbätsel pääväl. Lepigu Marta tüü avitas arvu saia’, mäntse’ muutusõ’ omma’ traditsioonõga’ ao joosul olnu’. Autor kaes rahvakalendrit, õigõusku, rituaalõ, täämbäpäävatsit kultuuriiritüisi, uma suguvõsa kogõmust ja kultuuri järepeidõvuse probleemkõutussit. Tähtsä om aoluulisi kombidõ kõrvõtsidõ säädminõ täämbätsõ aoga’ ja autor kaejana tuu seeh. Hindamiskomisjoni jaost ollegi’ siih tuuh kõgõ tähtsäp tüü uur-misõ poolõ päält, mia kindlahe oll suurõp, ku oodõti gümnaasiumi uurmistüüst.

Korgõlt hinnati ka’ Kõomäe Kairiti gümnaasiumi lõputüü, minkõ joosul sai valmist seto sukman ja põll. Autor kõüt seto naisi rõividõ aoluulitsõ arõngu perre ja kogokunna perändiga’, käve kaemah muusiumikraami, lugi kirjandüst ja tekk intervjusit kohalikõ näpotüü- ja kultuuritundjõdõga’. Praktilinõ

protsess om hõste dokumenteerit ja valmis om tett tävvelik rõivakomplekt. Tüü tulõmus om praktilinõ, isiklik ja kultuuriperändit edesi kandva.

Luuvtüü joosul sai valmist vanik

Põhikooli (8. klassi) luuvtõie võitja Kalmu Kerla Hiiu koolist võtt ette vanigu tegemisõ. Ku perändit õnnõ kaia’ vai tuust lukõ’, sis tuu jääs paratamatult tšuut kavvõlitsõst. Uma kässiga’ asja teteõ om vaia minnä’ süvaste teema, materjaalõ ja kokkosäädmisõ tagamaie sisse. Autor pand kokko uma perre juurõ’ Irboska nulgaga’, uurõ vanigu aoluku, kuis päähä panti ja piirkundlikkõ erinevüisi, tä käve ka’ muusiumih vanikit kaemah. Komisjon hinnas Kerla tüüd korgõlt ja nimet väiga’ haruldassõlt küpsest põhikooli tasomõ luuvtüüst. Om illos nätä’ ja lukõ’, kuis perändi uurminõ, kogokunna tiidmisi kaasaminõ ja praktilinõ mõistmisõ umandaminõ moodustasõ’ loomuligu tervigu.

Kokko tull šool aestagal preemiakonkursilõ kats magistritüüd, kol’ bakalaureusetüüd, kol’ gümnaasiumi uurmistüüd ja üts põhikooli luuvtüü. Kõik tüü’, nii ku ka’ innegi’ preemiakonkursilõ esitet tüü’, omma’ kiräligult ja kõüdetült olõmah Reegi maja raamadukogoh. Kõigi kategoorijidõ võitja’ sai pääle rahalitsõ preemia kingtüstest Setomaa kultuuriluulitsõ sainakaardi.

Tõlknü’ Sarvõ Õiõ.

Setomaa kultuurikaart lähkost ja kavvõndõst kaia’

KÜLVIGU MART

Seto-kõüdüselisi trükütõie hüvvüseõh tasos viimädsõ aestaga joosul vällätulnuidõ siäh tähele panda’ suurõ (60 × 90 cm) Setomaa kultuurikaarti, mia om saia’ nii lehenä eripaprõ pääl ku ka’ raamiga’ saina pääle pandmisõ jaost.

Kaarditiidüs. Mäenest sorti kaart om vällä tulnu’? Šoo kaart om pallõ inäbä ku prostalt hindä kotusõ ülesõtsmisõ abimiis. Tegemist olõ-õi täpse kaardi õga puhtalt turismikaardiga’, a om kultuurilitsõ teemakaardiga’. Om kõrdapiteh maaha märktü’ eiserälitsõ tähendüsega’ maanulk, šoo om vällä näüädädu’ ku maatiiduslik kotus ja tuu jaost om kokko pantu’ kultuurilinõ teedüs. Tuu maanulk om aoluulinõ Setomaa ja tuu olõ-õi õnnõ täämbätsõ pääväl Setomaa valtsõmisõ pii-reh jago. Kontrolljuun Vinnemaa lahu-ui silmäle ar’ kujotatavat kultuuri lakust. Kaardi pääl om pruugitu’ pääasäligult kultuurilitsõ tähendüsega’ tunnusmärke. Legendih omma’ vällä tuudu’ näütüstest kerigu’, tsassona’, pühä’ kotusõ’, matusõ’, lätte’, muusiumi’, kaehustorni’, mäles-

tüsmärgi’. Tuu luu tundõ kultuurilitsõst maastigust, mitte õnnõ tehnilidsõst vai valtsõmisõ maamustrist. Viiri pääl joonustusõ’ olõ-õi õnnõ ilõstusõ jaost. Nuu’ tüütäse’ seletävä legendinä, pildilitsõ entsüklopeediana ja kultuuri väl-lätuuva raamina.

Kunstiväärtüs. Kaardi kujon-damisõl om kasutõd kunstilisi võttit, mia’ andva’ kunstiväär-tüse, mia’ silmäga hõste nätä’, näütüstest pehmeene värmituun, käega’ joonstõd pildi’, kiri, seto välläummõlusilõ ja tasakaal jutu ja pildi vaihõl. Šood kaarti võit kaia’ ku graahvilist kunstiteost. Šoo võit panda’ saina pääle ka’ sis, ku olõ-õi vaia löüdä’ üles kotust vai planiiri’ tiikunda.

Šoo kaart tulõtas miilde vannu rahvuslikkõ sainakaartõ ja täl om kõüdüõ Olev Soansi kultuuriluulisi kaartõga’, koh kunst om ümbre maatiidüse. Timä kaardi’ nii ku šoogi’ Setomaa kaart anna-ai vastust õnnõ küüsümüsele „koh?“, a ka’ „mille?“ ja „kuis?“.

Hindätiidminõ. Kaardi päämäne sõnnom näüs olõvat väiga’ tähtsä: „Setomaa om üts tävvelinõ kultuurikõtus.“ Šoo tähendäs tuud, õt piiri-

juun lahu-ui ar’ hindätiidmist ja seto kultuur om kõüdet terve aoluulitsõ maaga’. Samah kaart salga-ai maaha Eesti-Vinne piirjoonõ olõmaholõmist. Tähtsidsõ kokkõkaumisi kandjidõna moodustasõ’ õigõusu pühä’ kotusõ’ identiteedi roomilitsõ säälarõodsu, lubadõh näütüstest tunda’, õt Petsere olõ-õi seto kultuuri jaost „vällämaa“ , a om Setomaa jago. Tuu om iden-titeedi roomilinõ vällänäütäminõ. Kaart kõnõlõs hillä-keitsi: kultuuripiir olõ-õi sama riigipiiriiga’. Tuu om täämbätsõ pääväl Õuruupah väiga’ tähtsä mõtõh.

Haridus. Šood kaarti võit lukõ’ ku opiraamatut. Šoo tege targast mitund muudu. Maatiidus-ligu poolõ päält omma’ siih nätä’ näütüstest tii’, külä’, järve’, korgõba’ kotusõ’. Kuvvamuudu nimetedäs kotussit ja nulkõ. Kultuuriluulitsõh võtmõh saat oppi’ Setomaa kerikit, tsassoni, matusõaidu ja tõisi pühhi kotussit. Õigõusu olõmah-olõminõ om hõste nätä’. Õga kotus kuts küüsümä: „Mia’ šoo om?“, „Mille šoo om tähtsä?“, „Kuvvamuudu šoo om kõüdet seto kultuuriga?“ Kaart avit-as arvu saia’, midä hinnada’, midä hoita’, ja muidogi’ midä kotusõpääl kaia’ ja tundma

oppi’. Pildilinõ lisatiidminõ and opiapi nägemise meelele ja avitas nii latsil ja täüskasunuil kaarti lukõ’.

Meelehipidäminõ. Kaart om aoluulinõ dokument. Siih jäävä’ alalõ vana’ kotusõnime’. Setomaa om kultuurõ üleminekikõ-tusõl ja tuust tulõnõs mitmõ-keelelisus, mia’ om põhjusõst ka’ kotusõnõmmi mitmõkeele-lisusõlõ. Kaardi pääl om eesti kujõsit, setokeelelitsi kujõsit ja vinne nimmi, mõnikõrd mitu üte kõrraga’. Nuu’ olõ-õi lihtsalt õnnõ nime’. Kaardi pääle sordit nimekujo’ näütäse’ kul-tuurilist kuuluvust ja keelelitsõ identiteedi olõmaholõmist, koh seto kiil om nätä’. Kaardipilt and märguandõ, õt tegemist om erälde maaga, koh om umaette kultuur.

Pääle kotussidsõ ja nuidõ nimmi kogõs kaart kokko hulga tõisi kotussit, sündmüisi, inõ-misi, midä mitmõ’ inõmisõ’ muidõ panõsi-i tähelegi’. Kaart eis’ muutus kultuurimeelehipidämisõ kandjast.

Autori’. Kaardi all veereh omma’ organisatsioonõ nime’: Seto Instituut, Eesti Rahvakul-tuuri Keskus ja Regio. Mi või mõtõlda’, õt nuu’ sümbolisii-irv’ kolmõ ilma: tiidüs, kultuuri-

peränd ja kartograahvia, mia’ kõik kokko omma’ panustanu’ šoo tüü valmissaamistõ.

Õga kaart om tiidlik valik. Mille om kaardi pääl täpselt nõõ’ kotusõ? Mille mõni tsas-son om vällä tuud suurõlt? Mille mõni luuduskõtus om saanu’ erälde pildi? Kultuuri-kaart olõ-õi kunagi’ neutraalnõ. Tuu om väärtüse hinnang.

Kiä’ panni’ kaardi kokko; kiä’ sortõ vällä kotusõ’; mäntse’ olli’ välläsortmisõ alõsõ’; kiä’ kujõnd ja joonst; ku pallõ ja koh olli’ kohaligu’ inõmisõ? Üts jago vastussit küüsümü-silõ autoridõ ja alguperä kot-talõ lõvvät Seto Instituudi lehe päält. Taah on üleväl aifumma Kurreli Kadrilõ, kimmäle kaarditegijäle Regioh; Luidalepa Maidulõ, pilte joonsta-jalõ; ni Kiristaja Arvisõlõ ku kõgõ kimmämbäle kotusõ-nimmitiidjäle ja nõvvuandjalõ.

Kokkovõttõst. Ku õgapääväne sainakaart vastas küüsümü-sele „koh miaki’ om?“, sis šoo kaart vastas hoops küüsümü-sele „mia’ tege Setomaast Setomaa?“. Siist lõvvät jutusõ Setomaa kultuuriluust läbi maa, roomi, luudusõ, olõja ümb-rusõ – aoluu ütteeagu tähendüsega’ nii roomih ku pildih. Tuu-peräst võit šood kaarti kaia’

Üllätüs-lisa

- International Map Industry Association (IMIA) 2026. a kaardivõidõlusõl Torontoh Kanadah sai Regio karto-graahvõ Luidalepa Maidu, Kurreli Kadri ja Uibo Kertu kokkosäet Setomaa kultuuriluulinõ sainakaart suurõ tunnustusõ „Honorable Mention“.
- Tegemist om väiga’ korgõ-tasõmõlitsõ rahvusvahõlitsõ konkursiga’, kohe esitedäs kaartõ üle kõõ ilma ja jo nomine te sekkä joudminõ om väiga’-väiga’ suur avvuasi ja vällätuuminõ.

Tormi Piret: Seto keelele saais om sääne, õt kittä' olõ-õi midägi

„Seto Odüsseia“ tööno huuai sai ümbre. Tegemist oll' aoluu edimädse setokeelidse rokkmuusikaliga. A määndsit žanrõ kannatasi' seto kiil ja kultuur vällä? Kүүsümi sootska **Tormi Pireti** käest, kiä sääd' „Seto Odüsseia“ jaost tandsõ' ja helõmisõ'.

MINNIKU TAAVI

Kuvvamuudu naas „Seto Odüsseia“ projekt Su jaost pääle?

Mu mälehtämist müüdä oll' tuu sootska Leima Aarne mõtõh kofada' kokko seto', kiä' omma' laulja' vai näütlejä' vai määndseki' tõõsõ' aamõhti pidäjä'. Aastagal 2020, ku kuningriigipäiv oll' Kolossova küläh, sai Aarne iistvidämisõl kokko kofadu seto muusigu' ja sündü punt, koh kõik olli' õnnõ seto juuriga. Pundi nimes sai Hõim ja sääl oll' kats hõste tiidä-tuntu laulunaist, kinkä seto juurist olõ-õs varahappa kuuldu – Uibomäe Kethi ja Ithaka Maria.

Siss tull' 2022. aastak ja mõtõh oll' tetä' tiaatretükk nimega „Seto Odüsseia“. Seto Kuningriigi päiv oll' Luhamaal ja tettiis sai väigokõnõ jupkõnõ etendüsest rahvalõ näütamisõst. Tähtsä oll', õt kõik näütlejä', niisamahtõ lavastaja, olõsi' seto vai võro juuriga. Selle õt kokko olli' kofadu vällä-opnu' ja ašaarmastaja' näütlejä', siss proomi' olli' perss vai validsõ' ja näid kuuh mängmä panda' olõ-õs lihtsä, selle õt ku pruumi tetti, siis elokutsõlõsõ' olli' külh kotussõ pääl, a ašaarmastajil oll' üts ja tõõnõ hädä, mille nimä' saa-ai tulla' ja piat olõma tõõsõ kotussõ pääl. Mi saa-as vuurigi kõik proomih kokko, inne ku treiler läts inemisi ette. Tähendäs edimäne trehväminõ kõigi treilerih osalõjõdõga oll' püüne pääl.

Oll' plaan, õt aastaga peräst, 2023. aastagal tulõ tuu tükk vällä. Siss nakaš murõh lavastajaga, selle õt tuu ineminõ, kiä tekk treileri, taha-as kogo etendüst tetä', ja löüdä' lavastaja, kiä om seto juuriga, saa arvu seto keelest, kultuurist ja mõtlõmisõst, ni om valmis ka tükkü püünele säädä, oll' suur välläkutsõh. Lõpõtusõst tull' nõuholõhk Pähklimäe Elina käest ja Veesaarõ Anne oll' tuu, kiä otsõ näütlejä' kokko, ja timä oll' ka tuu ineminõ, kiä tekk mullõ ettepanõhki säädä' koreograafia muusikali jaost. Õt dramaturgist oll' Kauksi Ülle, siss anni kõrraga jah-sõna. Kõüdüs Kauksi Üllega oll' timä etendüst „Peko“ piteh, miä oll' niipallo hüä, õt tuud mängiti kol' suvvõ üttelejäre, ja ma eis' vöti perämädse aastagal ka etendüsest osa. Tundõ' olli' uskmalda' vägevä' – ku etendüse lõpuh panti mastõralas piiriposti' ette ni seto rahvas tougati mastõra mant minemä, siss leelolaulu lauldõh olli' silmä' õga voori hämme'.



Seto Kuningliku Tiaatre koreograafia osakund, keskel Tormi Piret.

Eräkogo pilt

Kauksi Ülle tüküle helõmiisi ja tandsa tetä' om eisherälinõ rõõm.

Pääle lavastaja nõuholõhkit naas tüüprotsess pääle. Elinaga olõ-õs mul varahaba kokkoptumiisi olnu', a koreograafina olli' mullõ timä tüütegemisõ moodu' väega miilt piteh. Mu silmiga kaieh oll' kuutõu lavastajaga loohvka. Õnnõs anti minolõ võimalus tulla' ummi tandsjõdõga, kedä ma tundõs ja kinkõ tandsmisõl om mu kækiri. Mu suurõst hüämeelõst olli' kõik tandsja' nõuh etendüste tulõma. Üts ineminõ, kiä tuu projekti man oll' viil väega tähtsä, oll' rõivakunstnik Hermeliini Iir. Kostüümi' olõ-õs seto rõiva', olõ-õs Kreeka vai määndsõdõ tõisi rahvidõ rõiva', a olli' säändse' rõiva', minkõga tandsja' saie' kõkkõ tetä' ja miä' sekä-äs helõmist, miä om ullidü tähtsä. Rõiva' olli' tandsjõdõ jaost õkva niipallo hüä, õt inäp parõba' saa-ai ollaki'.

Ku ma olli andnu nõuholõhki naada' etendüse koreograafist, siss oll' mu kõgõ suuromb murõh, õt määndse muusiga perrä tulõ tandsa säädä'. Heliluuajat Leima Matist ma muidohki tundõs, a ma mõista-as joht mõtõldagi', määndse muusiga ta muusikali jaost tege. Ku ma edimäst vuuri kuuli nuid muusikit, minkõ pääle vaia tands tetä', tahtnu' hüämeelõst õkva tarõpääle karada'. Matisõ tett muusiga oll' sääne, minkõ pääle koreograafia sündü eishindäst, kiskmalda' ja pressmädä'.

Midä sa parahuisi mõtlõt, ku näet umma tüüd püüne pääl? Sa läät pallo tõist-sagamadsõst, ku püüne poolõ kaet...

Tuu olõnõs arvada tuust, midä ma kae. Ku kõnõlda', Seto

Odüsseia', siss innekõkkõ om tähtsä, õt tandsaga edesi ant mõtõh olõsi' arvu saia' tandsjõlõ ja näid piteh päältkaejilõ. Tandsja' tohi-i ütegi kotussõ pääl ar unõhta', midä näil tulõ uma kihäga edesi anda'. Muidohki om tandsmisõ man väega tähtsä tehnilinõ täütminõ, ku puhtahe helõmisõ' tetäs. Kolmas asi „Seto Odüsseia“ man oll' hirm, edimädsil etendüsil inäp, perämädsil vähäp. Selle õt tuu püünekõnõ oll' ahtakõnõ, poolõtõõsõ miitre ümbre ja all oll' sükäv vesi. Tandsõtsura' nõstva' tütrikit ja ma väega loodi, õt kiäki vette sata-ai.

A ku „Seto Odüsseia“ etendüst kokko võttõh anda' vastust, siss om sääne õnnõlinõ rahulolõhk nätä', ku pallo tands ütele tüküle mano and, õt tuud vägevambast tetä'. Ma olõ külh hüä kavva tandsoluuja ja -oppaja olnu, a õga etendüs tuu vahtõs artundmisõ, ku väkev om tands.

Määnest vastuskostust olt Setomaalt saanu? Om olnu säänest, õt kiil om ütelnü, õt soodmuudu sünnü-üi? Vaest liisnalt moodulinõ vai kommõrts mõnõ meelõst?

Nii pallo, ku ma olõ kuuldu, siss om õnnõ hõste kõnõldu, kitetü. Inemisõ', kiä' omma' tulnu' kaema, olõ-õi ka ütelnü', õt edimia om halvastõ. Või muidohki olla', õt tulda-ai õkva ütlemä, õt kõlba-ai kohegi. A ma olõ-õi eiski säändsit külajutta kuuldu. Mu arvatõh om tuuga üttele piteh ja tõist piteh. Ütelt puult om tuu seto kultuuri elohhoitminõ ja kohegi edesi viiminõ. Seto kultuur olõ-õi ar' koolnu kultuur, määne om sada aastakka üttemuudu ja järgmädse' sada aastakka sammamuudu. Ku kogo elo lätt edesi, a seto kultuur saais üte kotussõ

pääl, siss tuu tähendäs, õt sääne kultuur saa-ai alalõ jäää'.

Tuu om jo väega hüä, ku seto keeleh tetäs tiaatrit ja kirotadas raamatit!

Muidohki, selle õt seto keelele saais om sääne, õt olõ-õi sukungi kittä'. Ku võtta' seto kiil ja seto kultuur, siss nuid tulõ kaia' tävveste eräle. Kultuuril om perss illoš aig, kultuur häitses. Tetäs üttele, tõist ja kolmandat: lauldas, tandsõ, rõivakultuur ja näputüü omma' hüä järje pääl, söögikultuur om hõste nätä'. Tuuga om mu meelõst kõik väega hõste. A keelega om tõisildõ. Keele kõnõlaminõ om jäänü väega veidõst. Ja mullõ paistus soodmuudu, õt välähpuul Setomaad kõnõlasõ' seto inemisõ' umavaihol eiski inäp seto kiilt, ku tuud Setomaal tetäs. Nigu mi sukka' parhilla'. Hindä kottalõ või kimmähe üldä', õt Talina liinah ma kõnõla seto kiilt inäp ku Setomaal. Tuuperäst, õt ku ineminõ mullõ vasta-ai seto keeleh, siss ku kavva ma janda uma seto keelega? Ku taha-ai, siss taha-ai! Ma olõ harinu, õt ku ineminõ nakas mukka' kõnõlama inglise keeleh, sis ma vasta inglise keeleh, ku vinne keeleh, siss ma samahtõ. Ku kõnõldas keeleh, minkõga ma saa kuvvagimuudugi kõrda, siss püvvä kah tuuh keeleh kõnõlda'.

Inemisõ' tahtva' leelota', tandsi' ja seto rõivih kävnu'. Mille kiilt taheta-ai kõnõlda'?

Kõõ lihtsap om tuuh keeleh kõnõlda', mia om kodonõ kiil. Ku vanõmba' latsõpõlvõkotõh kõnõlasõ' eesti keeleh, sis tuu kiil om inemisõ jaost „nummõr 1“, ku vanõmba' kõnõlasõ' vinne keeleh, siss lats nakas kõnõlõma vinne keeleh. Kodonõ kiil om tähtsä. Ku lats lätt Ees-

tih kuuli, siss taah kõnõldas õks eesti keeleh. Ja koh siss kõnõlda' seto kiilt? Kõnõlaminõst piat olõma hüä tunnõh tuuh keeleh kõnõlda'. Mukav ja loohvka. Ku tuud olõ-õi, siss naata-ai kõnõlama. Pruugitas tõist kiilt, mia om mugavap ja loohvkap. Ku kaia', ku pallo andas vällä setokeelidsit raamatit, siss tuuga om mu meelõst hõste. Om aoleht Setomaa, midä andas vällä voori kuuh, ja aokiri Täheke, mia tulõ vällä üttele kõrd aastagah seto keeleh. A kõnõlamist om veidõkõnõ. Ku ma lää puuti, ilosahe ja vahtõsõh COOP-i Verskah, siss om ussõ pääl kõrdapite tervtüs õnnõ seto keeleh. A ku poõdih kõnõlama naka, tulõ vasta eesti kiil. Seto kiil om sündünü kõnõkeelenä, nii kavva ku ma mälehtä vai tiia, om kõnõldu.

A kõnõlõ', õt mia tulõ pääle „Seto Odüsseia“? Om joba mõttit?

„Seto Odüsseia“ om Setomaa Kuningliku Tiaatre edimäne tükk. Setomaal om kõik kuninglik. Ku meil om Seto Kuningriigi päiv, sis om meil ka tiaatre kuninglik. Parhilla' om tiaatre sootska Anzelika maie pääl vabah õhuh, koh sainust om silmäpiir ja laest taisvas. Tiaatresaal om niipallo väkev, õt taah võisi' tulla' järgmäne väkev tegemine. Ma tiia, õt Setomaa Kuningligul Tiaatrel om vahtisit mõttit, a nuist kõnõlaminõ las jääs õks tiaatre vedosnigolõ.

Tiaatreh om kõik võimalik, saa tetä' ka Seto „Macbethi“ vai „Hamleti“?

Dramaturgia ja näütlemisõ kotussõ päält ma naka-ai kõnõlõma. Tands või olla' õgal puul. Rokkmusikal om no' ar' olnu. Ma olõ uma ulli pääga mõtõlnu,

õt kas näütüsest seto balletti saasi' tetä'. Ma usu, õt olõ-õi võimalda' joht. Püüne saais vii pääl, Seto „Luiki järv“ olõsi' torrõ! Nimä' olõsi-i seto luigõ', a säändse' tšuuatkõnõ kriuksuga. Nigu „Seto Odüsseia“. Midägi ummamuudu.

Koh olõs piir, õt tuu om liisnalt moodulinõ vai passi-i?

Räpitas joba näütüsest seto keeleh ja soo om üts eissagamanõ ja hõste miildejääv asi. Tands, miä om räpi pääle tetti, paistus väkev asi olõma. Ma mõista-ai üteldä', midä kimmähe kõlba-ai tetä'.

A tandsoh või olla' ka pallo säänest, midä kõik hüäst kitä-ai.

Ku inemisõlõ üldä' sõnnuga, siss ta saa arvu. A kihäkiilt ja tandso mitmõ' mõista-ai. Ku tä olõ-õi tandso ja helõmisõga kokko puttunu, siss jääs tuu kotussõ pääle mulk. Minkõst tiidmiisi olõ-õi, tuust saa-ai ka õga voori arvu.

A om säänest, midä Sa' taha-ai tetä' seto tandsoh?

Ku om tandso- vai muusigastiil, mia olõ-õi minolõ miilt piteh, siss ma ütles' „ei“, näütüsest ku üteldäs, õt tii' seto kõtutands, panõ' tsäposka' kõtu pääle ja lätt, sis ma üttele, õt tuud ma naka-ai tegemä. A ku kohki om seto juuriga kõtutandsõ spetsiälist, siss timä või soooga väega hõste kõrda saia'. Tuu om tegemisõ küsimüs. Soo, õt palas kõtt ja tsäposka' passi-i kokko, pia-ai kimmähe soodmuudu olõma. Kõkkõ and kokko panda', ku mõistmist om.

Midä tulõvik tuu seto rahvalõ ja kultuurilõ?

Tuu jaost piäsi' ma olõma selgeltnägijä, õt vastust anda'... Ma mälehtä, õt ku ma viil 1970. aastakil lats olli ja Petseremaal Põõni küläh käve, siss kõnõldi seto keeleh ja esä üttele, õt olõ-õi vaia tuud kiilt kõnõlda', tuu häõs paarikümne aastaga peräst ar'. Soost om müüdä lannü kohki viis aastakümnet, a kiil olõ-õi ar' kaonu. Ma arva, õt kooni om iistvidäjit ja takastoukajit, tahtjit, kiä' kõnõlasõ' seto kiilt, lää-ai tuu häõminõ kõrda. Keele eloh püsüminõ om seto rahva hindä tetä': nä kas tahtva', õt näil om uma kiil, vai taha-ai.

Pääle tõist ilmasõta läts pallo rahvast Petseremaal ar'. Kuis om võimalik hoita' seto kiilt ja kultuuri, ku ümbretsõõri om tõõnõ rahvas ja tõõnõ kiil ni kultuur?

Ku ma saa kokko seto inemisõga, sis olku' ta Kanadast vai Antarktikast, a ma kõnõla timäga seto keeleh! Mille ma piäsi' timäga kõnõlama määndsehki tõõsõh keeleh? Ku ma tiia, õt timä om seto, mõist seto kiilt vai eiski ku om ar' unõhtanu, siss õks naka kõnõlama seto keeleh, selle õt tä saa arvu ja tšuuat ao peräst nakasõ tulõma ka sõna'.

Kultuur and rahvale välähpididsõ, kiil seehpididsõ ilo.



Merca ja Riitsaarõ Evar „Seto Odüsseia“ perämädsel etendüsel. Kauksi Ülle pilt

11 000 kaejat Odüsseial ni nä saiva' positiivsõ tiatrielämusõ

VEESAARÕ ANNE

Ku nakami takastperrä „Seto Odüsseia“ kiroutama ni kõnõlõma, siis või üldä, õt Kauksi Ülle om õkva esi nõid. Ulliväega väkev nõid. Ku timält setokeelist muusikali libretot pallõldi, sis oll' aastak 2021. Kost timä tiidse, õt tu Nolan Christopher nakas säänest maailmatuma uhkõt vilmi tegemä, minkõ peräst om Homerose eeposõ' täämbä maailma vallutanu'. Kreeka mütoloogia kaibõti üles ni aoleht Helsingin Sanomat kirotas raamadukogodõ pikist handust, kiä' kõik tahtva' „Odüsseiat“ lainutada'. Ku tuud õi haaru', sis käu „Ilias“ kah. Ameerika aokiräh Variety om kirotot tuust, ku pallõ „Odüsseiat“ mano trüktäs ni müväs. Suurõh Britanniah nösõs üte aastaga soo raamadu müük 700 protsenti. Spotifyh saa kulõlda' audioraamatit ni sääl om kah ingliso keeleh „Odüsseia“ olõmah, midä noorõ' inemisõ' kullõsõ'. Tu kullõminõ om nõõnu 680 protsenti, kirotas YLE kultuuriportaal.

Kauksi Ülle tiidse joba viis aastakka tagasi, õt maailmal om vaia suuri jutussit ni suuri kangõlasi. Oma vaia sõa lõppu ni kodo joudmist. Kuimuudu sõa haavuga edesi ellä'? Kas kiäki uut viil sinnu, ku sa ar'tsagatuna kodo jovvat? Mis om tuu, mis päst ar' maailma ni inemisõ'?

Nolani Christopher nakas „Odüsseia“ vilmist kõnõlõma 2024. aastaga jõuluaigu, ku Kauksi Üllel oll' käsikirutus valms. Täämbä või üldä, õt „Seto Odüsseia“ oll' ni om uma aost iih. Ku vilmi kaia', sis mõt-lõt, õt vaest Nolan käve minevä suvõl Luhamaal?!

Om, kuis om, a Seto Kuninglik Teater om väega tenolik ni kumardas kundsõni tegijidõ ni kaejidõ iih. Viimätsit oll' katõ suvõ kottalõ 11 000 ni nä saiva' positiivsõ tiatrielämusõ, kõnõlõs pääkõrraldaja ni vedosnik Leima Arne. Uskmalda' pallo oll' sääntsit inemisi, kiä' kai' inäbä ku üts kõrd. Tuu kõnõlõs hindä iist.

Kiteti etendüse kotust – looduslikku amfitiatriit. Inemisõ' arvssi', õt tiik ni saarõ'

omma' õkva soo etendüse jaos kaibõtu.

Leima Arne murõhtas tuu peräst, õt inemisi oll' rassõ tahha kavvõndõhõ kagunulka kokko saia', mis tuust, õt minevä suvõl kiteti etendüst. Kitse' kaeja' ja kriitiku'. Konkuriiminõ naidõ baskinitõ ni valgrõtõga võtsõ tiatrisõbra märgotamisõ üteh piledirahaga. Önnõst haardu kaejit meilegi...

Seto Kuninglik Teater om önnõlik tuuperäst, õt viimäse etendüsega kao-oi maapäält „Seto Odüsseia“ lavastus. Muusiga om stuudioh lindistedü ni tsõõrigu pääle pantu. Teno hüäle tugõjalõ om tiatritükk üles vilmitü.

Või olla', õt soo lavastusõ tähtsüs seto keele hoitmisõl tulõ vällä hulga ao peräst. Setokeeline libreto, originaalmuusiga ni seto-võro juuriga näutlejä' mängse' ni kõnõli' ilosat seto kiilt. Parhilla' om soo lugu salvõh ni kaemisõs tulõvasilõ põvilõ.

Helõluuja Leima Matis olõ-õi önnõ väega hüä muusiga tennü, a timä om kah nutimiis. Matis

tekk säändse aša, mia om Eestimaa ni Setomaal edimäst kõrda. Minevä suvõl inemisõ' pelksi', õt saa-ai seto keelest arvu, ni tulõ-õs kaemagi. Timahavva nä tulliva' tuuperäst, õt kiräkeele tõlkminõ oll' pantu õgaüte karmanitelevonni. Kiä tahtsõ, tuu sai kaia'. Säändse Eestimaa innovaatilitsõ aša tekk valms Leima Matis. Timä om õks üts tarkpää ni Jumala anniga tsura.

Muusigali man om väega tähtsa helü, tuu helü, midä päältkaeja' kullõsõ'. Tuuga nätti ullimuudu vaiva. Mänguplats om suur ni lakja aet, vesi vetütäs, paadi' sõitva', bänd mängpille, hobõnõ lask kaloppi – kökkõ om vaia nätä' ku kuulda'. Matis säädsõ helügi paika ni jäi eski uma tüüga rahulõ. Timä hinnäst kitä-äi, a töösõ' kitvä' „Seto Odüsseia“ muusigat.

Leima Arne lõpõtas uma arvamisõ kanii: „Lavastuse kunstilise poole igati õnnestumine annab Seto Kuninglikule Teatrile nii vajalikku tõsiseltvõetavust, mis tuleb igati kasuks järgmiste tööde tegemisel.“

Leelolaagri 10 – leelo helises!

Algus lk 3

Tsopa Lilli

(Lilian Langsepp, 65),
peri Kosselkist

Miä olli Lummo Kati leelolaagrih edimäst kõrda. Miä tulli tuuperäst, õt saasi' edespite leelonaistõga üteh laulda', ku sääne juhuse jätki tulõ, määndsõlgi kirmaskil vai pühäde tähistämisõl. Olõ jo kuuldu' seto leelot lat-sõst saati, a lauljit oll' sugulaisi siäh väegade vähä, önnõ üts sõtsõ. Ma õs saanu' kuigi arvu, kuis saasi' üteh laulda'.

Leelolaagrih oll' väegade hüä metoodika, oppajit oll' pallõ ja õgaüts kudi uma kandi päält üte lõimõkõsõ leelo kirämuistrihe ja laagri lõpust oll' kirätü kangas valmis!

Sai vahtsit tutvit, kai ka võimaluisi leelokoorih osalõmisõst. Laagris lauldu ja kuuldu lauludõst jagus terves tulõvas aastas – kooni järgmisse leelolaagrini! Materjali' ommava' kõik internetih õgaütele nätä' ja seto lauluperimusõ lehelt saa viil lisa. Punktinoodi abil saa õks ütsindägi hafotada'.

Kindlahe om Lummo Kati leelolaagri eriline, selle nigu ma kuuli – taa om ainumanõ, koh seto leelot opatas ja kõik aig lauldas. Olõ-i vaia määnestki kellukõst helistä', õt laagriliis kokko kutsu' – nigu laulma naatas, tulõva' inemisõ' kokko!

Ahhaa-elämüs: õt om nii pallo nuuri, kiä' nii hõste laulva'! Tiidse' sõnno ja viise ja julksva' iist üteldä' ku vaia, om õgatõpite päälenakkaja' ja rõõmsa'. Ja perre' latsõkõstõga! Nii jääsi' seto leelo kindlahe elämä, taaga olõ-i määnestki murõht!

Soovita õks leelolaagrihe tulla'! Sääl teid hoietas ja hoolt-

sõdas kõgõ iist ja opatas leelot laulma, nii õt saa-i arvugi!

Laagrist jääs õks väegade helge mälestüs ja leelolaulu' omma' õks viil kõrvuh kajamah. Sügävä' tenosõna' Valgu Meelele, olgu' täl pallõ päikest ja joutu leelolaagrit edesi tetä'! Suur teno oppajilõ ja kõigilõ kõrraldajilõ, tegijilõ, abili-silõ, kaastiilisiilõ!

Vahviku Maara

(33), juurõ' Palo külä

Mille tullit leelolaagrihe?

Ma tullit leelolaagrihe innekõkkõ tuuperäst, õt leelolauluga' inäbä sina pääle saia'. Mu jaost oll' ka' tähtsä tuu, õt kuvvamuudu laulusõna' omma' üles ehitet ja mäntsit sõnnu varõndit pias laulmisõ man tiidmä.

Mitu kõrda olõt käunu'?
Ma olli laagrih edimäst kõrda.

Midä opsõt?

Laagri and' mullõ hulga tiidmisi leelolaulu olõkist – kuvvamuudu om mitmõhelülinõ laul üles ehitet ja kuis laulusõnnuga toimõta'. Ma olli seto lauluperimüse kodolehe ja leelokuurõga jo inne tutva, a laagri and' mullõ pareba ülekaehusõ, kuvvamuudu punktinoodi kaia'. Kõgõ tähtsõp oll' mu jaost killõ opitarõ, selle õt leelokoorih Siidisõsarõ, koh ma laula, ma päämätselt püvvä tuud hellü laulta'. Laagri opitarõh sai nii mõntki kõrva taadõ pantus: kuvvamuudu killõ pias lauluh helisemmä ja kuvvamuudu hellü tetä', õt kurk hai-gõt saasi-i.

Määne om olnu' ahhaa-elämüs?

Kõgõ suurõp hüämiil oll' olla' seto keele kõnõlõjidõ siäh. Kahost ma eis' viil mõista-i kõnõlda', a kulssi ja kai tõisi kõnõlõiji ja tuu and' mullõ joutu ja huugu keele opminõ kõrdapiteh ette võtta'. Mine' sa tiä', vaest saa mustki' tulõviguh kõrdapiteh seto keele mõistja, kas vai kõnõlõja. Mul om seto keele, kultuuri ja perimüsõga läbi juuri eismuudu läbikäuminõ, a Põhja-Eestih sündünü ja üles kasununa om vahtsõ löüdmist viil hulga.

Kuis tõisiilõ soovitat laagrit?

Ma soovida Lummo Kati leelolaagrit kõigilõ, kinkõl om seto leelo vasta huvi, kas juurõ' läävä' Setomaalõ vai lää-i. Edimäst kõrda soo laagrih olnuna ma sai väiga hüä kogõmusõ – oll' suur hüämiil nii eis' laulda' ku tõisi laulu kullõlda'.

Kuis edesi opit? Kas sait materjalõ, sõpru, löüdsõ koori hindäle? Vai midägi muud?

Ma plaani leelokooli lehega inäbä tutvust tetä', laula kullõlda' ja perrä laulda'. Pikk tii om viil minnä', õt leelolauluga tävveligult sina pääle saia', a laululusti mu seeh om ja vaim om kimmäs.

Mis tege leelolaagri erilidses tõisi laagrigõga võrrõldõh?

Ku aus olla', sis viimäne laagrikogõmus oll' mul latsõiäh, a Lummo Kati leelolaagri tegevä eissagamatsõst inemisõ': nii kõrraldaja' ku kokkotulnu'. Kõik om väiga' hõste kõrraldõt ja juusk ku langa piteh ja om tunda', õt laagrih opit jääs hinge, miilde ja tege rikkabast.

Kas leelo jääs elämä?
Ma usu, õt jääs. Jo laagrih oll' tunda', õt om noorõp põlvkund, kinkõlõ leelo om süäpeperrä, ja

nä omma' valmi' seto kultuuri-perändit edesi kandma.

Laanmetza Kadri

(37), juurõ' Selise ja Rõsa külä

Mille tullit leelolaagrihe?

Mul omma' esä puult seto juurõ' ja ma olõ viimätsil aetagil püüdnü' löüdä' tiiharra, õt seto kultuuriga inäbä tegeldä' ja tutvust saia'. Meil Tartoh om jo kol' aastakka kokko käunu' Tarto seto latsi kuul, koh latsiga kuuh opva' ka näide vanõba'. Ma tiä-i, kunas ma ütsindä olõs julgusõ kokko võtnu', õt leelolaagrihe tulla', a soal kõrral oll' mu ütsäaestaganõ tütär seto kultuurist huvitõt ja mille mi mõlõba' võisi-i sis leelolaagrih olla'.

Mitu kõrda olõt käunu'?
Ma olli edimäst kõrda.

Midä opsõt?

Ütest poolõst oll' hüä, õt mi sai alosta' alostusõst pääle ja üle kõrrada' seto leelo A ja O. Mi sai kimmidõ laulaga' süvvä minnä' ja sis läbi sõnnu saia' tiidmisi seto kultuurist.

Määne om olnu' ahhaa-elämüs?

Oll' uhkõ, õt mi sai eis' üteh uma leelokooriga ka sõnnu säädä'. Kukki' tuu om alostajalõ ja seto keele nõrgalõ mõistjalõ väiga keerolinõ, a teno toolõ mi sai hüä kogõmusõ.



Leelo külähuulidsal.

Grünbergi Maria pilt

Kas leelo jääs elämä?

Jaa. Leelolaagrih oll' hulga inõmisi, kedä leelokultuuri perüselt huvtas, ja ma näe, õt om ka nuuri huvilisi.

Zirk Janis

(33), peri Luhamaalt

Edimält näie kuulutust kampuutrih, õt jällekina om leelolaagri soo aastaga tulõmah, ja mõtli, õt perämine aig om veidõ oppi' ka seto muudu laulma. Mul omma' juurõ' Luhamaal ja viil kavvõmba' juurõ' parhilla' Vinnemaa piiri tagadsõl alal. Hindäl om perreh poig kasumah ja õgas ma timmä saa-s maaha jättä' laagrist. Veidõ mõtli, õt ku parhilla' naka-i oppama ja tutvustama naid vannu asju, sis jääski tiidmälä', kost mi peri olõ.

Soo oll' meil mõlõmbil edimäne kõrd leelolaagrih ja edimäne kõrd ka leelot laulda'. Ögas ma õs tiä', õt leelol om sääne tiidüs taaha aet ja uma' reegli' ja säädsõ, mis ma laagrist tiidä' saiõ. Naidõ oppusi järgi avasti ka uma lauluhelü viil parembahe ja saie indu viil rohkõmb pruumi', kuis paila' vasta pidävä'. Inne õs tiä' väega miihilelo viise õgas sõnnu, kuis laulma piät. Laagrih opati pallõ laulõ ja sõnnu, midä sai ka üles võtta' mobla pääle, õt laagri aol oppi' ja ka peräst laagrit kaia' ja miilde tulõta', õt kuis tuu laul õks käve. Poig viil parhilla' lask mõtsalaulu, minkõ nä eis' mõtliva' ja kokko pandsõva' kuuh tõisi poiskõstõga.

Pääle laagrit jä jäie väiga sõpru igätsemä, kinkõga kuuh oll' ja mängse. Latsil oll' kõik aig väega põnnõv ja tegelüst pallo, olõ-s aigu mobla manogi minnä'. Kogo laagri aig oll' hüä tunnõh ja õs jõvva' tüüasju mõtõlda' õga müiõ ilmaasjuga pääd vaivada'. Kaõh oll' ar tulla', olõs tahtnu' viil mihihiga laulda' ja juttu aia', a kaemi noh, taa olõ-s viimäne laagri.



Mäkeläise Tapio.
Sundelli Harri pilt

Soomõ kirämehe raamat Setomaast

Suumlaisilõ pia 45 aastakka Eestit ja eesti kultuuri tutvustanu’ Mäkeläise Tapio tutvust 30. juulil Verska kuurortravikeskusõh umma vahtsõt raamatut „Seto’ ja Setomaa: kultuuri- ja reisijuht“, minkõ eesti-keelitsenä välläandminõ olõ-õs mehel edimält mõttõhki’.

„Ma olõ kirotanu’ umbõs 20 reisi-juhti Eesti, erinevidõ Eesti liinu, maakundõ ja piirkundõ kottalõ. Ja tuud õks soomõ keeleh,“ kõnõl Mäkeläise Tapio vahtsõ raamadu saamisluust Setomaa lehe jaost. „Mitmõl kõrral om mu käest küüsüt, kas ma olõsi’ nõuh, õt nuu’ raamadu’ olõsi’ ka’ eestikeelidse’. Ja ma olõ õga kõrd ar’ ülnü.“

Ar’ ütle misõ jaost om Tapiol olnu’ kindla põhjus: „Ma arva, õt eesti keeleh pias eestlāisilõ Eestimaad raamaduna tutvustamma eestläse’ eis.“

A raamaduga’ „Setod ja Setomaa: kultuuri- ja reisi-juht“ läts hoops tõisildõ. Postimehe kirästüse puult vällä ant, om tuu juulikuust Eesti raamadupoodõh müügih, samah ku Soomõh om välläandminõ plaanit järgmäiste aastakka. Kuis nii?

Raamadu kirotamist alost Mäkeläise Tapio kümnendi edeotsah mõttõga’ anda’ tuu vällä Soomõ lugõjalõ, nii ku innidsegi’ reisi-juhi’. „Ku käsikiri oll praktikitsõlt valmis, läts Vinne-maa vahtsõlt Ukraina külge ja kõrraga’ oll selge, õt järgmätsi aastagidõ joosul saa-ai õga taha-ai suumlasõ’ Petseremaalõ sõita“, tulõt Tapio miilde. „Mi arodi asja Soomõ kirästüsega’ ja otsusti jättä’ Setomaa Vinne-maa poolõ jao raamadust vällä ja naksi kirotamma inäbä Eesti poolõ Setomaa kultuurist ja inõmisist.“

Soomõ aastaga 21. veebruaril sai Tapio uutmalda’ kõnõ umalt hüält sõbralt Piho Marelt, kiä tiat, õt Postimehe kirästüs taht timä raamadu Eestih vällä anda’. Eestikeelidsenä. „Ma mõtli tükk aigu ja sis naksi arvu saama, õt väigokõisi muudatusiga’ saasi’ tuud eiski’ tetä“, kõnõl Tapio. „Setomaa om üts jago Eestist ja samah ka’ olõ-õi. Ma arva, õt tavalitsõ eestläse jaost om Setomaa, setokõisi usk, kultuur, kombõ’, söõgi’ ja eiski’ kiil praktikitsõlt sama võõras ja eksootilinõ ku suumlaisi jaost. Ja sis ma olli peri.“

256-lehekülelitsõ „Setod ja Setomaa: kultuuri- ja reisi-juht“ edimäne jago tutvustas seto kiilt ja kultuuri. Tõõsõst jaost lõvvät juhatus ja nõvvo, kuvvamuudu setodõlõ küllä minnä’, õt Setomaad ja timä ilosat luudust umal käel kaia’ ja tundma oppi’.

BREIDAKSI ARVED

Tõlknü’ Sarvõ Õiõ.

Kogokund tekk Obinitza oppajidõ löüdmisõ jaost nalälitsõ video

Setomaa kuulõ Obinitza opmis-kotusõh tetäs sügüsel viil tõõ-nõgi’ kooliastõh ja õt vaht-sõhe klassioppajidõ konkursilõ huugu mano anda’, sis salvõst kogokund üteh ummi sõpruga’ nalälitsõ video, minkõ resissöör om Hints Anna.

„Video mõtõh om lihtsa: mi otsi oppajat ja mi looda, õt kohki’ om oppaja, kiä’ otski’ meid“, selet Obinitza kogokunnaklassi üts alostajist ja video mõttõ autor Valgu Meel. „Mi otsi inõmist, kiä’ kogokunnaga’ klapis, kiä’ tund videost ar’, õt nuu’ omma’ mu inõmisõ.“

Video võõdõti üles 16. juulil Obinitzah ja sääl samah lähkoh mõttõga’ tutvusta’ oppajakandidaadõlõ keskkunda, määne näid iih uut.

„Soo video tegeminõ kinnitäs mullõ jälki’, ku väiga’ siih kogokund umast tulõvigust huul ja ku pilisevä’ inõmisõ’ siih omma“, üt elvõeh Ilmaveere peremiis Mäesepä Lauri.

„Ma olõ valms hindä puult mano pandma, õt mu latsõ’ saasi’ kavvu’ üleilma kõgõ parebah koolih, õt nä piasi-i Setomaalt ar’ minemä“, kõnõl tä edesi. „Mi taha-ai leppü’ vähäbäga’, selle õt kaalul om mi latsi tulõvik. Ma usu, õt nuu’ oppaja’, kedä meele om vaia, omma’ olõmah. Soomõ videoga’ mi saadi nuilõ uma kutsõ. Piagi’ mi ehidä ütehkuuh näidega’ Obinitzah kõgõ pareba kogokunnakooli.“



Võttõplatsil Obinitza järve veereh. Pia kargas Valgu Toomas (kurakätt tõõnõ) vette – võtõh, minkõst duublit tetä’ saa-as. Breidaksi Arvedi pilt

Minot ja 30 sekundit pikä video resissöör om dokumen-taaliga’ „Savvusanna sõsarad“ üle ilma tuntus saanu’ Hints Anna, kinkõlõ kogokunna alga-tus väiga’ kõrda läts.

„Seto jaanitulõl kuts sõbõr [Valk] Meel naabriküläst meid kampa videot tegemä“, kõnõl tä. „Obinitza kogokunnaklass om sündünü’ nii erilitsõst ütidesest luumisjovvust, õt mi hüä mee-lega’ tulli sooho hüvvä kampa, õt anda’ midägi’ umalt puult vahtsõ oppaja löüdmisõst.“

Suuri pildimassinit õga tõist vilmimistehnikat olõ-õs käe-peri võtta’. „Video sai tettüs telehvoonaga’, ütekõrraga’, üte pääväga kokko tullõh ja kokko pant sanna-, tandsu- ja laulu-pausõga’ kest sõpru sünnü-päävävestivali siihsamah Setomaal,“ selet Hints. „Mu jaost om

kogokund väiga’ tähtsä,“ kõnõl tä edesi. „Ma olõ sääne kogo-kunnainõminõ. Ka’ vilmindus meelüs mullõ tuu erilitsõ ütides energia peräst. Kuuh, ütideseh jovvuh ja luuvusõh, mi jovvagi’ liigta’ mäki – hing saa ravit ja süä om lämmi ja läga.“

Tuud usk ka’ Valgu Meel: „Kõgõ pareba’ asä’ sünnüse’ inõmisi vaihõlitsõst hüäst sünergiast, hüämeelega’ tege-misõst. Obinitza kogokun-naklass sai luud latsivanõbidõ kuuhtüüh. Tuu takah om kogo-kunna ütime joud, sihikindlus ja tahtminõ tuvva’ opiroomi kokko täämbätsõ ilma kõgõ pareba’ tiidmisõ’ ja opime-toodiga’ ja Setomaa elo ilo ja rikkusõ.“

BREIDAKSI ARVED

Tõlknü’ Sarvõ Õiõ.

Maalinäütüs Seto Tsäimajah

Seto Tsäimajah om 3. augus-tist kaemisõst vällä pant näütüs Setomaal suvitava folkloristi R Emmeli Mari-Anni maalõst, mia’ omma’ sündünü’ siihsa-mah Verskah, Nedsäjäh ja Obi-nitsah viimädse kümnekunna aastaga joosul.

„Meil om siih kotusõkõnõ, vana talokotus, koh mi majanda ja olõ kohal nii pallõ aigu, ku mi saa“, kõnõl R Emmel Setomaa lehele. „Vaia õks maali’, selle õt luudus om siih nii illos. Kõik neo’ vana’, tšuut lääpä vaonu’ talohuunõ’... Tuu kõik om nii inspiiriirvä, õt ku tšuutki aigu lõvvä, sis võta pintsli vällä.“

Seto Tsäimaja palgõst tarõ-sainu pääle pand R Emmel vällä pia paarkümmend tüüd. Nuu’ omma’ tett alatõh 2015. aastaga maalilaagrist Verskah Õrsava järve veereh. Viil om kaia’ raamit pilte Nedsäjäst, Obinitasast ja ka’ üts portree. Umbõs poolõ’ näütüse pildest omma’ maalikti’ maalilaag-ridõh Õrsava veereh ja Obinit-sah, tõõsõ’ ütsindä. Kõik maali’ omma’ sündünü’ välläh.



Seto Tsäimajah om R Emmeli Mari-Anni maalinäütüs. Breidaksi Arvedi pilt

„Setomaa inspiiriir ja om väiga’ värmilinõ, siih om tugõ-vit kontrastõ ja ma olõ tähele pandnu’, õt herksä’ värmie’ miildüse’ ka’ siih inõmisilõ,“ üt elvõeh R Emmel. „Tuu paistus nii seto rõivih ku ka’ õgapäävätsih valikidõh.“

Kõgõ inäp meelüs Rem-meli Mari-Annil maali’ keväjä ja suvõ tõõsõl poolõl, augus-tih. „Sis tulõ luudusõhe mano värme ja olõ-õi ka’ kiholaisi ja parmõ inäp nii pallõ,“ naara-

hut R Emmel ja kõnõlõs edesi: „Vett maali’ om hõste huvtav, a ka’ rassõ. Inõmisi meelüs ka’ maali’... meelüs kõikõ, mia’ inspiiriir, tekütäs hüä tundõ, õt sood om mõtõh maali’.“

Setomaa olõ-õi ainumas kotus, koh R Emmelil omma’ maali’ sündünü’. „A Setomaa om hõste süämelähkonõ kotus, koh maali’,“ ütles tä viil.

BREIDAKSI ARVED

Tõlknü’ Sarvõ Õiõ.

Viländimaa VIII seto päiv Saarepeedi rahvamajah 18. oktoobril kell 12

Mi pia ütehkuuh hõimupäivä. Küläh om Setomaa giid Alumäe Helen. Laulva’ leelokoor Ilolang ja Velõ’ Latsi jaost om postelikott, koh pääl saat mässädä’

Mi pallõ, tulgõ’ õgast nulgast, talost, küläst, liinast hõimupäivä pidämä! Ti kõik olõt oodõt.

SÜNNÜPÄÄVÄ’ SEPTEMBRIH

Tuulõ Brittany – 27 5. september Helmise leelotütrik	Tullusõ Kaja – 62 15. september Setomaa Liidu kirotaja
Ahvena Marika – 53 7. september leelo- ja pillinaane	Valgu Meel – 41 16. september pillinaane, Lummo Kati leelopargi laulja
Ojametsa Lea – 50 7. september Hõpõhelmi ja Meremäe mihi leelonaane, OUT tiatri näütlejä	Helmi Aino-Maria – 82 18. september Hõpõhelmi ja Meremäe mihi vedosnik, Meremäe-Obinitza naiskoori laulja
Toomõ Iiti – 60 8. september leeväküdsäjä, Lummo Kati leelopargi laulja	Luga Maie – 66 19. september Sõsarõ leelonaane
Raudoja Ahto – 52 8. september sootška, Seto Instituudi vedosnik	Karro Kärt – 27 22. september Meremäe-Obinitza naiskoori laulja
Laaneotsa Annela – 48 8. september sootška, Seto Latsi Kooli vedosnik	Kauksi Ülle – 64 23. september kiränik, Mokornulga koori leelonaane
Pliineri Natalja – 75 10. september Petseri 2. Keskkooli innine oppaja	Ristimäe Ingrid – 70 25. september Ilolisõ ja Madaridõ leelonaane
Tarrosõ Aira – 62 11. september Mokornulga koori leelonaane	Lehese Ester – 59 25. september Mokornulga koori leelonaane, Meremäe-Obinitza naiskoori laulja
Agafonova Marju – 62 11. september Hõpõhelmi ja Meremäe mihi leelonaane	Liivago Imre – 39 25. september Verska Sanatooriumi haldusjuht
Sibula Tiit – 47 11. september muusiumitüütäjä, Liinatšurrõ laulumiiis	Kuurmaa Lenna – 41 26. september laulja, Ilmaveere imänd
Variksoo Elena – 33 14. september Tširgukõstõ koori vedosnik Petserih	

Setomaa Vallavalitsus suuv õnnõ:

Laine Nõlvand	95	Aare Kuura	77
Maria Saarela	93	Luule Tuusa	76
Aino Lummo	90	Mihail Matrosov	76
Raissa Rogatšova	89	Olvi Mets	74
Maria Nisu	88	Leili Sillaorg	74
Maria Tillo	87	Hillar Sillaorg	74
Helgi Ubinhain	86	Toivo Paap	74
Hulda Helekivi	86	Heino Parm	74
Evald Pähn	84	Leili Luigelaht	73
Silvia Eelsalu	83	Juta Nurmeots	73
Viktor Harju	83	Sirje Laanemäe	72
Aino Ledjanova	81	Maie Krahv	72
Kalju Teppo	81	Lembit Alve	72
Pille Noon	79	Valeri Haak	72
Endel Toomemägi	79	Lembit Toomiste	72
Viktor Perve	79	Helgi Palatu	70
Mihhail Bogatov	79	Heli Kõlli	70
Senni Tamm	78	Andres Jäämets	70
Nikolai Prokopjev	78	Aivo Poolak	70
Koit Laanemäe	77	Aivar Uiboaed	70